

Univerzita Palackého Olomouc

Filozofická fakulta

Katedra historie

Michaela Garbová

**Život a společenské postavení žen v dílech římských filozofů a
historiků 1. a 2. stol. n. l.
(Apuleius, Seneca, Tacitus)**

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Ivana Koucká

Olomouc 2007

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní předepsaným způsobem všechnu použitou literaturu a dostupné zdroje.

V Olomouci dne 11.12. 2007

Poděkování

Tímto bych velmi ráda poděkovala paní PhDr. Ivaně Koucké za její vedení, užitečné a věcné připomínky při zpracovávání mé diplomové práce.

Úvod.....	7
I. Žena v římské společnosti.....	12
1. První emancipační snahy.....	12
2. Úloha ženy ve společnosti, její výchova a vzdělání.....	13
3. Sňatek a manželství.....	16
4. Ženy a náboženství.....	20
II. Apuleius.....	22
1. Život a dílo.....	22
2. Charité.....	25
3. Psyché.....	28
4. Vedlejší příběhy o nevěrných ženách.....	30
III. Lucius Annaeus Seneca.....	45
1. Život a dílo.....	45
2. Útěcha pro Marcii a Útěcha pro matku Helvii.....	48
3. Medea.....	52
IV. Publius Cornelius Tacitus.....	61
1. Život a dílo.....	61
2. Dějiny (<i>Historiae</i>) a Letopisy (<i>Annales</i>).....	64
3. Germánie (<i>Germania</i>).....	71
4. Gaius Suetonius Tranquillus.....	75
V. Srovnání Apuleiova, Senekova a Tacitova názorů na ženu se satiriky – Iuvenalis, Petronius a Martialis.....	78
1. Život a dílo – Decimus Iunius Iuvenalis.....	78
2. Život a dílo – Petronius Arbiter.....	79
3. Život a dílo – Marcus Valerius Martialis.....	80
4. Iuvenalův, Petroniův a Martialův pohled na ženu.....	81
Závěr.....	87
Seznam pramenů, literatury a internetových zdrojů.....	92
1. Prameny.....	92
2. Sekundární literatura.....	93
3. Internetové zdroje.....	95
Summary.....	97

Úvod

Problematika postavení žen, jak ji chápeme dnes, nebyla v době starověkého Říma akceptována. Ženy sice byly římskými občankami, ale se sníženým stupněm občanských práv – neměly právo veřejně vystupovat a účastnit se politického života. Antický svět byl světem mužů, a proto také veškeré zmínky o ženách jsou prezentovány tak, jak je vnímala mužská část římské populace. Jedním z mála zdrojů informací o ženách nám tak mohou být díla starověkých autorů. Každý z nich ženu vnímá a zobrazuje vlastním prizmatem – pro některé byla žena zdrojem inspirace coby milovaná, či naopak nenáviděná, bytost, další vyzdvihuje její funkci matky a hospodyně, pro jiné se stala synonymem neřesti a pokleslé morálky.

Pro poznání mužského pohledu na římskou ženu jsem zvolila díla významných spisovatelů 1. a 2. stol. n. l., a to *Dějiny (Historiae)*, *Letopisy (Annales)* a *O původu, poloze, mravech a národech Germánů (De origine, situ, moribus ac populis Germanorum)* od historika Tacita, tragédii *Medea (Medea)* a spisy *Útěcha pro matku Helvii (Ad Helviam matrem de consolatione)* a *Útěcha pro Marcii (Marciam de consolatione)* od filozofa Seneky a román *Zlatý osel (Asinus Aureus)* od filozofujícího rétora Apuleia. Uvedené období jsem si vybrala zejména proto, že zánik republiky a konstituování císařství v Římě znamenaly změny jak politické, tak sociální. V Římské říši nastal mír, došlo k rozvoji ekonomiky, a s tím souvisel také nárůst obchodu. Díky bohatství plynoucímu z provincií začala upadat morálka římských občanů a rozpadala se tradiční římská rodina, základní pilíř Římské říše. To vše vedlo také ke změně vnímání úlohy ženy ve společnosti.

Ženy zatoužily po větší samostatnosti a možnosti

rozhodovat o svém životě. Na tyto emancipační snahy však muži pohlíželi s velkým nesouhlasem, což se odrazilo i v dílech soudobých autorů reagujících na aktuální situaci v Římě, jako byli například spisovatelé satir (Juvenalis, Petronius, Martialis).

Tacitovy *Letopisy* a *Dějiny* jsem využila proto, že se jedná o důležité historické spisy zachycující detailně dějiny principátu v době 1. stol. n. l. Oba spisy vznikly na základě dlouhodobého kritického studia a popis událostí je v nich zbaven zbytečného emocionálního názoru. Nezanedbatelnou roli při výběru těchto Tacitových historických prací jako pramene pro poznání pohledu římské společnosti na ženu tvoří i jejich velká obliba u čtenářů a dalších římských spisovatelů.

Třetím Tacitovým dílem vhodným pro mou práci je spis *Germánie*, který nabízí konfrontaci dvou společností (římské a germánské), a tedy i dvou přístupů k ženské otázce.

Seneca se ve své dramatické tvorbě zaměřuje také na vykreslení tragických ženských osudů. Pro mou práci je nejprůhodnější drama *Medea*, které se pokouším komparovat s Eurípidovou *Médeiou*. Z filozofických spisů tohoto autora jsem si vybrala dílo *Útěchy*, neboť jsou věnovány přímo ženám a je z nich patrný Senekův názor na jejich jednání.

Jak Tacitus, tak Seneca se pohybovali v nejvyšších kruzích společnosti, a v jejich dílech se tak logicky setkáváme zejména s urozenými ženami. Příběhy vyprávěné v Apuleiově románu se naopak odehrávají v prostředí nižších společenských vrstev, odkud pocházela i většina jeho čtenářů. Hlavním námětem většiny epizod jsou pak milostné eskapády, jejichž aktérkami jsou především ženy netrpící zbytečnými morálními zábrany. Základním cílem díla bylo především pobavit.

Apuleiovi, Senekovi a Tacitovi je věnována II. - IV. kapitola magisterské diplomové práce, kterým předchází kapitola pokoušející se charakterizovat postavení a význam ženy v životě římské společnosti. Pro porovnání či dokreslení pohledu tří hlavních autorů pak ještě rozebírám v části IV. a v V. kapitole další literární díla: *Životopisy dvanácti císařů (De vita Caesarum)* od Suetonia, *Satiry (Saturnae)* od Iuvenala, román *Satirikon (Satyricon)*, jehož autorem je Petronius, a sbírku *Epigramy (Epigrammata)* od Martiala.

V těchto dílech jsou totiž prezentovány především vlastní názory a emoce autorů, kteří se vyslovují ke své době otevřeněji a odvážněji. Na rozdíl od Tacita a Seneky kriticky popisují rozklad římské společnosti a úpadek morálky. Významný je také fakt, že se satirikové věnují popisu života středních vrstev a zbohatlíků.

Zdrojem latinských citací z výše uvedených pramenů jsou internetové stránky www.thelatinlibrary.com, kde jsou latinské texty členěny do dlouhých souvětí. Český překlad se tak liší od latinského textu, je podán v ucelených větách. Místo „v“ se v nich objevuje „u“, jedná se o zakotvenou formu pravopisu latinského jazyka (stejně jako se např. dvojhláska „ae“ čte „e“).

Kromě pramenů jsem pro svou práci využila také odbornou sekundární literaturu. Její první okruh tvořily literární dějiny starověkého Říma, a to překlad práce kolektivu italských autorů pod vedením G. B. Conteho s názvem *Dějiny římské literatury* (Praha 2003). Pracovala jsem také s původní českou monografií od Jiřího Šubrta *Římská literatura* (Praha 2005).

Cenným zdrojem poznatků se stala i díla staršího data vydání – *Dějiny antické literatury* (Praha 1956) ruského

autora I. M. Tronského, *Devět kapitol o tak zvaném stříbrném věku římské slovesnosti* (Praha 1953) Julie Novákové, *Stručné dějiny římské literatury* (Praha 1938) od Ferdinanda Stiebitze a *Die griechische und lateinische Literatur der Kaiserzeit* (München 1989) německého badatele Albrechta Dihla.

Druhým okruhem sekundární literatury byly práce zabývající se životem římských žen. Z české a do češtiny přeložené literatury jsem hodně poznatků čerpala z díla Karla Müllera *Ženská otázka v klasickém starověku* (Praha 1916), které je rozděleno do dvou kapitol; první se věnuje ženám řeckým a druhá římským. Karel Müller zachycuje postavení žen, jejich všední život, emancipační hnutí a názor vzdělaných mužů té doby na ženské pokolení. Ze zahraničních publikací mi dobře posloužila kniha profesora sorbonnské univerzity Jérôme Carcopino *Daily Life in Ancient Rome*, a zejména její kapitola *Marriage, Woman, and the Family* (New Haven and London 1967). Rozsahově menší publikací je kniha *Postavení ženy ve starověku* (Praha 1941) od Věry Bednářové.

Důležitým oborem pro mé téma je také římské právo, ze kterého můžeme vyčíst podstatné informace o právním postavení ženy od narození až do smrti. Ve své práci čerpám hlavně ze spisů *Římské právo* (Praha 1995) Jaromíra Kincla a *Dějiny římského práva* (Praha 1995) Milana Bartoška.

Vývojem rodiny a manželství v dějinách se zabývá *Manželství a rodina v minulosti* (Praha 1962) od Jiřího Klaboucha. Pro poznání běžného života Římanů jsem prostudovala knihu Vladimíra Groha *Život v antickém Římě* (Praha 1972) a *Tak žil starý Řím* (Praha 1968), jehož autorem je György Úrögdi. Obě díla nás seznamují s denními zvyklostmi a životem římských rodin.

V úvodu mé magisterské práce uvádím pouze nejdůležitější sekundární literaturu. V celkovém seznamu literatury jsou pak uvedena všechna díla, která jsem využila, a to v základním bibliografickém záznamu i s místem a rokem vydání.

Pro jednotnou verzi jmen a jejich skloňování se mi stala oporou *Encyklopedie antiky* (Praha 1973).

I. Žena v římské společnosti

1. První emancipační snahy

Mezi významné jevy moderní společnosti patří snahy zmapovat postavení žen v celé lidské historii. Ukázat, kdy a kde se zrodilo emancipační hnutí a jaké výsledky přineslo. Ženám ve starověkém Římě nebylo dovoleno zasahovat do politiky a věnovat se veřejným záležitostem a na každé pokusy žen vymanit se z role matky a hospodyně bylo pohlíženo negativně. Nelze říct, že by v průběhu dějin nedocházelo k proměnám postavení ženy ve společnosti, ale každé období má jeden společný rys – až do 20. století nebyly považovány za plnoprávné aktéry politického a společenského života.

Ženské emancipační snahy začaly již ve starověku. Přestože bychom mohli hovořit o pouhých zárodcích ženského sebeuvědomění, obsahovaly v sobě jádro emancipace a mohly se stát východiskem dalších snah o povznesení ženy.¹ Podle Sarah Pomeroy, jejíž názor cituje ve své publikaci Frances Stahl Bernstein, požadovaly vznešené ženy větší samostatnost a možnost řídit si své záležitosti již před počátkem císařské doby.² Tyto snahy však byly ve starověku spíše teoretické než praktické, což pramenilo ze samotného postavení ženy, nad níž měl muž téměř neomezenou moc. Ženám tak často bylo odepíráno právo na hlubší vzdělání, byly často cíleně udržovány v nevědomosti a neměly možnost se jakkoli realizovat.

Heslo „*jiný stát, jiný mrav*“ platilo i ve starověkém

¹ Müller, Karel: Ženská otázka v V. a IV. stol. před n. l. In: Listy filologické XXXII, 1905, s. 11

² Bernstein, Frances Stahl: The public role of Pompeian woman. University of Maryland College Park 1987, s. 12

světě. Po srovnání postavení žen římských a řeckých lze dojít k závěru, že se Římanky těšily daleko větší svobodě, než ženy řecké, které byly odkázány jedině na svoji domácnost; do veřejných věcí se mohly zapojit jen o náboženských slavnostech a jako divačky při divadelním představení. Ženu římskou naproti tomu nespoutával ani zákon, ani mrav do takové míry, aby tím utrpěla její důstojnost. Nemohla se sice podílet na politickém životě, ale bylo jí umožněno účastnit se veřejné zábavy, gladiátorských her či divadelních představení.³

I když podléhala Římanka moci svého muže, díky vlivům sabinským a etruským vznikl u Římanů typ domácnosti, v níž byla žena jako paní domu téměř v rovnocenném postavení s mužem, což vedlo k jejím emancipačním snahám.⁴

Postavení starověké ženy se odvíjelo zejména od jejího rodového původu a bydliště. Nejen pro období starověku je typické, že mnohem volnějšiho postavení se dostávalo ženám v nejvyšších vrstvách společnosti, a pokud bydlely přímo v Římě či v jiném velkém městě (jako byly např. Pompeje), měly daleko větší možnosti se vzdělávat a účastnit se veřejné zábavy než ženy z venkova.

2. Úloha ženy ve společnosti, její výchova a vzdělání

Římská žena, pokud se narodila v řádném manželství a její otec byl v době jejího početí římský občan, automaticky získávala římské občanství. Jestliže se narodila jako nemanželské dítě, rozhodoval stav její matky za svobodna. Již od nejstarších dob římské právo neuznávalo ženu jako

³ Groh, Vladimír: Život v antickém Římě. Praha 1972, s. 179

⁴ Müller, Karel: Ženská otázka v klassickém starověku. Díl druhý. Praha 1916, s. 44

rovnocennou muži a omezovalo její majetková i veřejná práva. Žena se nesměla účastnit lidových shromáždění, hlasovat, kandidovat do úřadů, což ji v podstatě vylučovalo z veřejného života.

V době císařství se majetkové poměry ženy začaly postupně měnit. Bylo zvykem, že žena poskytla manželovi příspěvek na ulehčení zvýšených nákladů po sňatku, nazývaný *dos* – věno. Původně platilo, že se věno stávalo výhradně majetkem manžela a jen on s ním mohl volně nakládat. Omezení zavedla až změna legislativy za Augusta, která manželovi zakázala toto věno zcizovat bez souhlasu manželky. Měla-li žena ještě další majetek, mohla s ním libovolně disponovat, obyčejně však svěřovala jeho správu manželovi.⁵

Velké úctě se však těšila v římské společnosti žena jako matka a spořádaná domácnost byla považována za základ celé společnosti. Na roli dobré manželky, matky a hospodyně byly proto dívky připravovány již od útlého dětství a dostalo se jim velmi dobré výchovy.

Zatímco ženy z vyšších vrstev zastupovaly hlavně roli manželky a matky, ženy nižších vrstev často pomáhaly svým mužům, řemeslníkům. Pokud žena patřila mezi skupinu nejnižší postavených, mohla si na živobytí vydělávat např. v pekárnách, jako tkadlena, přadlena, švadlena.⁶ Je však také doloženo, že i ženy z bohatých rodin se uplatňovaly v obchodech či různých podnicích. V Pompejích se např. některé vznešené ženy, členky vládnoucích rodin, podílely na správě vinařských, keramických a vlnářských podniků.⁷

Pro nejnižší sociální vrstvy byla často jediným způsobem obživy prostituce, která se všeobecně rozmáhala již

⁵ Kincl, Jaromír – Urfus, Valentin: Římské právo. Praha 1990, s. 182–183

⁶ Groh, Vladimír: Život v antickém Římě. Praha 1972, s. 179

⁷ Bernstein, Frances Stahl: The public role of Pompeian woman. Univerzity of Maryland College Park, 1987, s. 95

na konci republiky.⁸ Její rozvoj byl podmíněn také téměř neexistencí závažných pohlavních chorob, kterých byl Řím dosud ušetřen, a „obchodu s láskou“ tak nebránil ani strach z možné nákazy. Nejvyšší procento prostitutek pocházelo z řad otrokyň, teprve později, když začala být rozvojem peněžních poměrů rozkládána stabilita majetkových vztahů vládnoucích skupin společnosti, začaly se touto profesí živit i dcery a manželky ze svobodných rodin, často i z vyšších sociálních vrstev.⁹

Život a výchova dívky začala v momentě, kdy ji otec uznal za vlastní, tím, že ji podle zvyku zvedl ze země.¹⁰ Osmý den dostala dívka jméno, jež bylo odvozeno od jména otcova rodu (např. Cornelia, Iulia), a bylo-li v rodině více děvčat, rozlišovala se pořadovými čísly (např. Iulia Tertia).¹¹ Po provdání zůstalo ženě jméno rodné a přibýlo jí manželovo jméno v genitivu. Dcery, na rozdíl od synů, kterým byl vychovatelem i učitelem otec, zůstávaly i v době dospívání v péči matky. Učily se domácí práce jako šití, tkaní či předení. Po druhé punské válce (218–201 př. n. l.), kdy se změnila jak veřejná, tak soukromá poměry, se začalo od výchovy v rodině upouštět. Malým dětem v bohatých rodinách byly najímány chůvy (*nutrices*), starším potom vychovatelé (*peadagogi*).

Mladá dívka se začínala učit číst a psát mezi šestým a sedmým rokem života. Děvčata patřící do vznešenějších rodin měla vlastní domácí učitele, chudé dívky, pokud jim rodinné poměry dovolily, se společně s chlapci učily ve školách.

Římským ženám a dívkám, i přes názor, že je žena

⁸ Životní podmínky prostitutek byly otřesné. Za příklad nám může sloužit *lupanarium*, nevěstinec, odkrytý roku 1862 v Pompejích. Budova měla patro a stála ve středu města, její pokojíky měly rozlohu 2 m², byly bez oken a měly pouze zděná lůžka. Velkým rozvojem prošla také pouliční prostituce, a stejně tak se rozšiřovaly i nevěstince. Klabouch, Jiří: Manželství a rodina v minulosti. Praha 1962, s. 40–41

⁹ Klabouch, Jiří: Manželství a rodina v minulosti. Praha 1962, s. 40

¹⁰ Kubelka, Václav: Římské reálie a literatura. Prostějov 1927, s. 126

¹¹ Ürögdi, György: Tak žil starý Řím. Praha 1968, s. 128

především matka a manželka, nebylo upíráno literární vzdělání, a rovněž jim byl umožněn přístup do gramatických škol. Zabývaly se především sólovým a sborovým zpěvem, řadovým a rytmickým tancem a hrou na některé strunné nástroje (lyra, kithara).¹²

3. Sňatek a manželství

Pokud byla dívka připravena převzít roli manželky, mohl se uskutečnit sňatek již v době jejího dospívání.¹³ Samotné manželství, zejména u vyšších vrstev, bylo spíše obchodním artiklem než spojením dvou milujících se lidí. Přesto bylo manželství uzavíráno dobrovolně a žádného ze snoubenců nebylo do něho možno nutit, a to ani v případě, že se sami při zásnubách (*sponsalia*) zavázali manželství uzavřít. *Sponsalia* neměla v římském právu žádné právní důsledky, a nebylo tudíž možno po straně, jež zasnoubení zrušila, žádat odškodné.

Jestliže se žena provdala za plnoletého muže, stala se paní domu (s čestným označením *mater familias*), pokud muž ještě nebyl plnoletý, podléhala do jeho plnoletosti nadále svému otci a stala se jen manželkou (*uxor*).¹⁴

Manželství platné podle římského občanského práva (*ius civile*), tzv. *matrimonium iustum*, bylo monogamní životní společenství římského občana se ženou, která měla římské občanství, nebo cizince s občanstvím a Římanky. Římské právo rozlišovalo manželství přísné (*matrimonium cum manu*) a manželství volné (*matrimonium sine manu*). Forma jakou se uzavíralo *matrimonium cum manu* byla dvojí: *confarreatio*,

¹² Groh, Vladimír: Život v antickém Římě. Praha 1972, s. 178

¹³ Bernstein, Frances Stahl: Univerzity of Maryland College Park, 1987, s. 28

¹⁴ Bednářová, Věra: Postavení ženy ve starověku. Praha 1941, s. 20

náboženský obřad uskutečněný za přítomnosti pontifika a deseti svědků, a *coemptio*, obrazná koupě manželky před pěti svědky.¹⁵ Formy sňatku *confarreatio* a *coemptio* byly nejvíce používány ve 2. stol. n. l. Třetí způsob uzavření manželství, tzv. *usus*, byl založen na tom, že žena žila s mužem v jedné domácnosti, a teprve až po jednom roce společného soužití, aniž by strávila mimo dům více než tři noci, přešla pod moc muže.¹⁶

Volné sňatky (*matrimonium sine in manum conventione*) spočívaly v to, že umožňovaly ženě ponechat si veškerý majetek a její manžel s ním nesměl nikterak nakládat.¹⁷ Pro rozvod tohoto typu manželství stačil pouze projev jednoho z manželů.¹⁸

Po sňatku stvrzeném novomanžely slovy „*Ubi tu Gaius, ego Gaia.*“ (Kde ty Gaje, tam i já Gaja.),¹⁹ žena přešla z moci svého otce pod pravomoc svého manžela, ale zároveň se stávala spoluvladařkou v domě. V publikaci *The public role of Pompeian woman* prezentuje její autor názor Sarah Pomeroy, že i nadále zůstalo pouto mezi otcem a dcerou velmi silné a rovnalo se svazku mezi ženou a manželem.²⁰ Symbolem postavení paní domu byly klíče od domu, které obdržela při sňatku. Muž byl hlavou rodiny a jemu rovněž patřil veškerý majetek. Mohl svou ženu trestat, jako soudce ženy měl však morální povinnost poradit se nejen s lidmi z vlastní rodiny, ale i s jejími pokrevními příbuznými. Za příliš tvrdý postup mu hrozila cenzorská důtka. Opravdu těžká provinění ženy byla nejčastěji stíhána zapuzením, eventuálně ztrátou části

¹⁵ Svoboda, Ludvík a kol.: Encyklopedie antiky. Praha 1973, s. 364

¹⁶ Carcopino, Jérôme: Daily life in Ancient Rome. London 1967, s. 93

¹⁷ Kincl, Jaromír: Římské právo. Praha 1995, s. 139

¹⁸ Tureček, Josef a kol.: Světové dějiny státu a práva ve starověku. Praha 1963, s. 277

¹⁹ Carcopino, Jérôme: Daily life in Ancient Rome. London 1967, s. 95

²⁰ Bernstein, Frances Stahl: The public role of Pompeian woman. University of Maryland College Park, 1987, s. 8

věna.²¹

I přes podřízené postavení nezůstávala žena mimo domácí dění, účastnila se všech domácích prací, hostin, přijímala návštěvy. Všemi členy domu, i manželem, byla oslovoována titulem „paní“ (*domina*). Objevují se také názory, že žena byla v domácnosti svým postavením téměř rovna svému muži a při rozhodování o domácích záležitostech mu byla dobrou partnerkou.²²

Pokud žena nebyla v manželství spokojena, byla jediným východiskem, již od nejstarších dob, tzv. rozluka, a to buď formou zapuzení (*repudium*), tj. jednostranným zrušením manželství, nebo oboustrannou dohodou (*divortium*). Od 2. stol. př. n. l. se rozluky začaly ve vyšší společnosti velmi množit a docházelo k nim často kvůli pouhým maličkostem. U středních a nižších tříd obyvatelstva zůstala rozluka jevem ojedinělým a manželská morálka se udržovala na dobrém průměru.²³

V 1. stol. n. l. se rodinné poměry začaly měnit. Příčin mohlo být několik, v Římě vládl mír, vzkvétal obchod a do Říma proudilo mnoho bohatství z provincií. Římští občané se začali věnovat především zábavě a bezstarostnému hýřivému životu. Snaha císaře Augusta o obnovu a reformu společnosti z morálního hlediska vedla k vydání tzv. *Leges sumptuariae*, zákonů týkajících se oblečení, nákladů na hostiny či darů.²⁴

Rozpad klasické rodiny, úbytek porodů a stoupající počet rozvodů ho zase přiměly k vydání sbírky zákonů známé pod názvem *Leges Iuliae et Papia Poppaea*.²⁵ Pomocí nich se snažil panovník upevnit rodinu a zlepšit upadající římskou

²¹ Kincl, Jaromír – Urfus, Valentin– Skřejpek, Michal: *Římské právo*. Praha 1975, s. 139

²² Bernstein, Frances Stahl: *The public role of Pompeian woman*. University of Maryland College Park, 1987, s. 51

²³ Groh, Vladimír: *Život v antickém Římě*. Praha 1972, s. 180

²⁴ Bleicken, Jochen: *Augustus*. Berlin, 2000, s. 485

²⁵ Kincl, Jaromír – Urfus, Valentin: *Římské právo*. Praha 1990, s. 181

morálku, ale příliš se mu to nepodařilo, neboť zákony byly různě obcházeny.

Hlavní součástí sbírky byl *Lex Iulia de maritandis ordinibus* z roku 18 př. n. l. a jeho doplnění a oprava z roku 9 n. l. *Lex Papia Poppaea nuptialis*.²⁶ Zákony byly zaměřeny především proti cizoložství a nezákonným manželským svazkům. Nařizovaly také, že všichni muži mezi 25. a 60. rokem života a ženy mezi 20. a 50. rokem musejí žít v manželství. Pokud muž ovdověl nebo se rozvedl, musel se podle nového nařízení do sto dnů znovu oženit. U žen byla lhůta prodloužena na jeden rok, později na dva po smrti muže.²⁷ Svobodní občané nebo bezdětná manželství nabývali z dědictví pouze polovinu toho, co jim mělo původně připadnout. Zbývající majetek připadl jiným, v testamentu uvedeným osobám, nebo byl zabrán státem jako odúmrť.²⁸

Sňatky se také podporovaly zvýhodněním předpisů o majetku manželky, který původně po sňatku náležel muži, a ten s ním mohl libovolně nakládat. Podle nových zákonů manžel nesměl zcizovat manželčiny nemovitosti bez jejího souhlasu.²⁹

Jedním ze zákonů sbírky *Leges Iuliae* byl *Lex Iulia de adulteriis coercendis* z roku 18. př. n. l. Týkal se problematiky cizoložství a jednalo se vůbec o první zákon tohoto druhu, ve kterém bylo cizoložství (*adulterium*) bráno jako trestný čin. Stejně jako v mnoha jiných případech bylo chápáno jako protiprávní pouze u žen.³⁰

Co se týká trestu, největší pravomoc měl otec ženy. Pokud přistihl svou dceru s milencem, měl právo ji na místě zabít. Manžel nevěrné ženy mohl potrestat pouze milence, a

²⁶ Bartošek, Milan: Dějiny římského práva. Praha 1995, s. 195

²⁷ Bleicken, Jochen: Augustus. Berlin, 2000, s. 490

²⁸ Kincl, Jaromír: Římské právo. Praha 1995, s. 139

²⁹ Tamtéž, s. 140

³⁰ Kincl, Jaromír – Urfus, Valentin – Skřejpek, Michal: Římské právo. Praha 1975, s. 337–338

to zabitím nebo uvězněním. Pokud však podváděný manžel nepodal žalobu na svou ženu (měl na to šedesát dní), stával se spoluviníkem a čekal ho trest (*lenocinium*: posláni do vyhnanství na ostrovy, postihy na majetku). Stejně tak byl potrestán i v případě, pokud svou ženu nezapudil. Do stejné kategorie patřil také milenecký vztah proti dobrým mravům (*stuprum*). Naproti tomu, pokud se žena dopustila krvesmilství (*incestum*), bylo to bráno jako trestný čin pouze v souběhu s *adulteriem a stuprem*.³¹

Dalším zákonem Augustovy sbírky byl tzv. *Ius liberorum* vydaný na podporu rodin s více dětmi. Zákon osvobodil ženy se třemi dětmi od poručenství.³²

4. Ženy a náboženství

Samostatnost antických žen se nejvíce projevila v oblasti náboženství. Jak v Řecku, tak v Římě se ženy mohly účastnit některých náboženských slavností a stát se kněžkami, což pro ně znamenalo možnost vymanit se z denního stereotypu.

V Řecku patřily k vyznavačkám různých kultů (např. kult bohyně Isis),³³ v Římě se některé vybrané mladé dívky – panny – stávaly členkami kněžského kolegia Vestálek a zasvětily svůj život bohyni Vestě. Jejich základním úkolem bylo udržovat věčný oheň. Ten nesměl nikdy uhasnout a každý rok v březnu byl obnovován. Pokud některá z Vestálek nechala oheň vyhasnout, byla podrobena trestu zbičováním. Další povinností dívek byla služba bohyni, pro niž musely

³¹ Tamtéž, s. 337–338

³² Poručenství nad ženami (*tutela mulierum*) spočívalo v tom, že poručník ženy, jako bezprávné osoby, spravoval ženiny správní úkony. V době císařské však začalo upadat, souviselo patrně s rozkladem patriarchální rodiny a s uvolňováním hospodářského postavení ženy. Tamtéž, s. 76

³³ Svoboda, Ludvík a kol.: Encyklopedie antiky. Praha 1973, s. 700

vykonávat oběti, ke kterým připravovaly vlastníma rukama tluč solnou (*mola salsa*), či konat modlitby za národ.³⁴

Na počátku působnosti kultu byly do společnosti Vestálek vybírány pouze dívky z patricijských rodin, později se od tohoto výběru upustilo. Do kněžského sboru vstupovala dívka mezi šestým až desátým rokem života. Po odsloužení třiceti let se mohla vrátit ke své rodině.³⁵

Vestálky byly velice ctěny. Jejich průvodu ustupovali z cesty nejvyšší úředníci, mohly osvobodit zločince, když byl veden na popravu. Nikdo je nesměl zneuctít, a kdo tak učinil, skončil na popravišti. Při hrách a hostinách seděly na čestných místech. Kromě těchto výsad však podléhaly přísným trestům za porušení kázně. Jestliže byla některá podezřívána z necudnosti, bylo ustanoveno vyšetřování, a pokud byla usvědčena, čekal ji trest – zazdění za živa. Svůdce byl nahý svázán do kozelce a k smrti ubičován.³⁶

³⁴ Kubelka, Václav: Římské reálie a literatura. Prostějov 1927, s. 103

³⁵ Bednářová, Věra: Postavení ženy ve starověku. Praha 1941, s. 22

³⁶ Müller, Karel: Ženská otázka v klassickém starověku. Díl druhý. Praha 1916, s. 51

II. Apuleius

1. Život a dílo

O Apuleiově životě máme velmi málo zpráv. Spisovatelovi současníci se o něm vůbec nezmiňují, a jediným zdrojem informací tak zůstává jeho dílo.

Apuleiovo praenomen³⁷ neznáme. Některé kodexy udávají jméno Lucius, které patrně odvodily od nejznámějšího Apuleiova hrdiny z románu *Zlatý osel*.³⁸ Narodil se zřejmě někdy kolem roku 125 n. l. v zámožné rodině v Madaure v provincii Afrika. Díky jmění se mu dostalo vzdělání v Kartágu, jež bylo centrem kulturního života provincie. Ve svém vzdělání pokračoval v Aténách, kde ho nejvíce lákala filozofie.³⁹

V 50. letech 2. stol. n. l. se oženil s bohatou vdovou Pudentillou. Tento sňatek měl však pro samotného Apuleia špatnou dohru. Příbuzní manželky jej obvinili z magie a následoval soudní proces. Svědectví o tomto nařčení Apuleius zanechal v díle *Obrana (Apologia)*, které jej mělo zprostit viny. A právě *Apologia* spolu se sbírkou *Květobraní (Florida)* jsou nejvýznamnějšími zdroji pro poznání Apuleiova života.

Jednou z mála dalších informací, které máme o Apuleiovi, je ta, že se v Kartágu stal knězem státního císařského kultu (*sacerdos provinciae*) a knězem kultu bohyně Isis. V Kartágu byl považován za velmi váženého občana a na jeho počest mu tam dokonce byla postavena socha.⁴⁰ Zde také prožil poslední roky. Po roce 170 n. l. se o něm již

³⁷ Obdoba našeho rodného jména.

³⁸ Conte, G. B.: Dějiny římské literatury. Praha 2003, s. 487

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Šubrt, Jiří: Římská literatura. Praha 2005, s. 340

nezachovala žádná zmínka a předpokládá se, že v 70. letech 2. stol. n. l. zemřel.⁴¹

Apuleiova tvorba je klasickou ukázkou kulturního bilingvismu, neboť psal jak latinsky, tak řecky.⁴² Mezi jeho nejvýznamnější práce patří mimo *Apologie* a *Květobraní* dílo o jedenácti knihách s názvem *Knihy Proměn (Metamorphoseon libri)*, známé již ve starověku spíše jako *Zlatý osel (Asinus aureus)*. Apuleius na jeho začátku slibuje, že bude vypravovat po milétském způsobu *Fabula Graecanica*, příběh řeckého původu.⁴³

Vypravěčem a zároveň hlavním hrdinou celého příběhu je svobodomyšlný mladík Lucius. Jedenáct Apuleiových knih nám přibližuje téměř rok jeho života. Počátek románu líčí osudy mladého Lucia předtím, než se stal zvířetem. Jeho styl života, plný lehkomyšlnosti, bezstarostnosti, honby za smyslnými požitky a touhy poznávat magii a její obřady, mu přinese velké problémy. Lucius si jako host boháče Milona a jeho ženy Pamphily, jež je podezřelá z čarodějnictví, získá přízeň jejich služky Photidy. A právě díky ní se stane svědkem události, kdy se její paní mění pomocí čarovné masti v sovu. Lucius neodolá své zvědavosti a prosí Photidu, aby jej také proměnila. Po dlouhém přemlouvání služebná nakonec souhlasí, poplete si však masti a promění ho v osla s lidským rozumem.

Román *Zlatý osel* působí zdáním lehkého příběhu s komickými prvky, ve skutečnosti se však Apuleius snaží vytvořit moralizující dílo, které má ukázat, jaké následky může mít přílišná zvědavost. Lucius díky ní okusí život čtyřnohého zvířete, dívka Psyché zase málem ztratí svou životní lásku.

⁴¹ Conte, G. B.: Dějiny římské literatury. Praha 2003, s. 487

⁴² Šubrt, Jiří: Římská literatura. Praha 2005, s. 340

⁴³ Tamtéž, s. 342–343

Jako zvíře zažívá Lucius mnohá dobrodružství, při kterých mu jde velmi často o holý život. A přitom získat zpátky lidskou podobu je velmi jednoduché. Stačí sníst květy růže. Pro Lucia je to však těžký úkol, neboť i když má vysvobození několikrát na dosah ruky, vždy zasáhne nějaká náhoda, která mu v tom zabrání. Ve své oslí podobě zažívá neuvěřitelné situace. Mění jednoho pána za druhým, před krutou smrtí, kterou mu připravili loupežníci, unikne jen o vlásek, je málem vykastrován a ke vši smůle se stane také objektem sexuálních hrátek jedné bohaté vdovy.

Vysvobození přijde na poslední chvíli. Když má veřejně k pobavení všech v amfiteátru obcovat s odsouzenkyní, dokáže utéct a dostat se na mořské pobřeží, kde vysílením usne. V noci se hrdinovi zjeví bohyně Isis, která mu slíbí navrácení lidské podoby, avšak pod podmínkou, že svůj život zasvětil jejímu kultu. Když se Lucius účastní slavnostního průvodu, sní jeden lístek růže z věnce, a navrátí se mu tak lidská podoba.

Kompozice románu je velmi složitá. Celé Apuleiovo dílo je protkáno mnoha příběhy, které jsou vyprávěny jejich jednotlivými aktéry. V ději se často střídají scenérie, postavy a zápletky a dochází k prolínání jednoho příběhu druhým. Za příklad nám může sloužit devátá kapitola, v níž autor do vložené povídky o pekařově ženě, vyprávěné oslem, vložil ještě další dvě.

Druhá polovina díla se od té první výrazně liší. Nyní se Lucius v podobě osla stává přímým účastníkem a nikoli pouze posluchačem příběhů. Díky tomu, že má Lucius jako osel lidský rozum, pronikne bez podezření velmi blízko k lidem, a stává se tak svědkem nejtajnějších rozhovorů a scén. Druhá polovina románu je o poznání vážnější než první. Apuleius

zde ukazuje obraz společnosti plné ziskuchtivých lidí a jen málokdy zde vystupuje opravdu ušlechtilý člověk.

Vedle uvedených nejznámějších děl sepsal Apuleius čtená filozofická pojednání, z nichž je třeba zmínit zejména *O Platonovi a jeho učení* (*De Platone et eius dogmate*), *O Sokratově bohu* (*De deo Sokratis*) či *O světě* (*De mundo*).

Existovala také řada spisů, které se buď úplně ztratily nebo se dochovalo pouze jejich torzo. Apuleiovi je tak připisováno i autorství románu *Hermagorás*, několik překladů z Platona (*Faidón*, *Politeia*), překladu Úvodu do aritmetiky (*Eisagóge arithmétique*) a v neposlední řadě také encyklopedických děl, *O příslovích* (*De proverbiis*), *O léčivech* (*De medicinalibus*) nebo *O hudbě* (*De musica*).⁴⁴

2. Charité

Po přečtení Apuleiova románu *Zlatý osel* jsem dospěla k závěru, že žena a s ní spojená sexualita hraje v jeho díle velkou roli. I samotná proměna Lucia právě v osla má sexuální podtext, osel totiž platil v antice za symbol chlípnosti.⁴⁵ Narazíme zde na mnoho erotických scén, jež Apuleius popisuje velmi otevřeně a bez větších zábran. Jejich převážná část je soustředěna do posledních kapitol románu.

Apuleius líčí ženu především jako bytost sexuálně nenasytnou, v intimnostech nezdrženlivou a v některých případech až perverzní, což ukazuje na erotických scénách, v nichž převládá zejména cizoložství a sexuální úchytky.

⁴⁴ Šubrt, Jiří: *Římská literatura*. Praha 2005, s. 341

⁴⁵ Tamtéž, s. 347

Z řad těchto žen vystupuje pouze pár vyvolených, mezi které patří také Psyché a dívka Charité.

Charité byla těsně před svatbou unesena loupežníky a společně s hlavním hrdinou, Luciem v oslí podobě, se snažila uprchnout. Na útěku byli chyceni a odsouzeni k smrti. Poté, co se loupežníci dohadovali, zda má být dívka upálena, ukřižována nebo předhozena dravé zvěři, jeden z nich navrhl trest, se kterým souhlasili i ostatní: „*Hunc igitur iugulare crastino placeat totisque vacuefacto praecordiis per mediam alvum nudam virginem, quam praetulit nobis, insuere, ut sola facie praeminente ceterum corpus puellae nexu ferino coerceat, tunc super aliquod saxum scruposum insiciatum et fartilem asinum exponere et solis ardentis vaporibus tradere.*“⁴⁶

Lucius a Charité by jistě byli takto krutě zavražděni, kdyby se neobjevil Charitin snoubenec Tleolemos. Odvážný muž se vetřel mezi loupežníky, opil je, spoutal a dívku i osla zachránil. Poté, co již byli oba v bezpečí, byli všichni loupežníci pozabíjeni. Dívka zkoušená mnoha utrpeními, tak konečně mohla spočinout v náruči milovaného muže.

Apuleius však nechtěl nechat žít Charité šťastným životem a připravil jí další krutou životní zkoušku v podobě zhýralého mladíka Thrasylla. Ten k ní propadl zhoubné vášni a rozhodl se ji získat za každou cenu. V jeho nerozvážné hlavě se zrodil krutý plán, jak se zbavit svého soka, a docílit tak dívčiny přízně. Jednoho dne se společně vydali na lov, ze kterého se však Tleolemos již neměl vrátit živý a zdravý. Když byli vypuštěni psi a lovci byli na nejlepší

⁴⁶ „Tomu bychom měli zítra podříznout hrdlo, vyvrhnout ho a zašít mu do břicha nahou dívku, které dal přednost před námi, aby svým zvířecím objetím svíral dívčino tělo a jen obličej, aby jí vykukoval, potom bychom měli toho nadívaného a vycpaného osla položit na nějakou drsnou skálu, aby do něj praly žhavé paprsky Slunce. Tak totiž oba dva vytrpí trest, který jste jim spravedlivě přisoudili.“ Apuleius: *Asinus aureus*. VI, 31

cestě k úlovku, objevil se rozzuřený divoký kanec. Tehdy Thrasyllós ucítil svou příležitost a přesekl Tleolemotovu koni podkolenní vaz. Kůň se okamžitě zřítíl k zemi spolu se svým nešťastným pánem. V tu chvíli se na Tleolemota vrhl rozzuřený kanec a svými kly ho roztrhal.

Charité velmi trpící ztrátou svého muže však brzy Thrasyllóvu proradnou hru prohlédla a rozhodla se manžela pomstít. Přislíbila Thrasyllóvi, že se stane jeho ženou, ale pomocí své chůvy připravila plán na krutou vendetu. V nestřežený okamžik svého nepřítele uspala vínem s omamnými prostředky a poté, co usnul, vběhla do pokoje ukojit svou nenávist. Nechtěla však dopřát Thrasyllóvi klid v podobě smrti. Jejím záměrem bylo, aby trpěl po zbytek svého života: *„...vivo tibi morientur oculi nec quicquam videbis nisi dormiens. Faxo feliciorum necem inimici tui quam vitam tuam sentias. Lucem certe non tenebis, nuptias non frueris, nec mortis quiete recreaberis nec vitae voluptate laetaberis, sed incertum simulacrum errabis inter Orcum et solem, et diu quaeres dexteram quae tuas expugnavit pupulas, quodque est in aerumna miserimum, nescies de quo queraris.... Ad hunc modum vaticinata mulier acu crinali capite deprompta Thrasylli convulnerat tota lumina eumque prorsus exosculatum relinquens, dum dolore nescio crapulam cum somno discutit..“⁴⁷*

Charité však ani po pomstě za smrt svého milovaného manžela nedošla klidu. Popadla Tleolemotův meč a jako šílená

⁴⁷ „Ty budeš žít, ale tvé oči zemrou a nebudeš nic vidět, leda ve snu. Tak dosáhnu toho, že se ti smrt tvého nepřítele bude zdát šťastnější než tvůj život. Už neuvidíš světlo, budeš potřebovat, aby tě někdo vodil za ruku, Charité nebude tvoje, svatbou se nepotěšíš, pokojem smrti se neosvěžíš a rozkoší života nepotěšíš, budeš muset bloudit jako nejistý stín mezi podsvětím a sluncem, a dlouho budeš hledat ruku, která probodla tvé zřítelnice, a co je v neštěstí nejhorší, nebudeš vědět, na koho si máš stěžovat... Když dozněla tato prorocká slova, vytáhne si Charité jehlici z vlasů, probodá Thrasyllóvy oči, zbaví ho úplně zraku a pak jej opustí. Bolest, jejíž příčinu ještě nezná, je tak krutá, že Thrasyllós procitne a vystřízliví.“ Apuleius: *Asinus aureus*. VIII, 12

běžela městem k jeho hrobce, kde si vrazila meč do hrudi, a otevřela si tak cestu do podsvětí ke své lásce.

Když se potrestaný Thrasyllus dozvěděl, jak Charité skonala, vybral pro sebe krutý trest. Nechal se dovést k jejich hrobce, vstoupil do ní, nechal za sebou zavřít, a odsoudil se tak ke smrti vyhladováním.

3. Psyché

Jednou z nejdelších vložených částí románu je příběh o Amorovi a Psyché zaujímající v díle nejvýznačnější postavení. Apuleius tento pohádkový příběh přepracoval v alegorický mýtus s nábožensko - mýtickým poselstvím.

Překrásná nevinná panna Psyché byla další kladná hrdinka, která byla vystavována stejnému utrpení jako Charité. Pro svůj vzhled se dostala do nelibosti bohyně Venuše, jež nařídila svému synovi Amorovi, aby dívku potrestal. Amor se však do Psyché hluboce zamiloval a učinil ji svou ženou. Tento nerovný vztah měl však přísná pravidla. Dívka nikdy nesměla spatřit svého muže, jinak by o něj navždy přišla.

Apuleius nedopřál dívce chvilku štěstí. Psyché trávila celé dny v nádherném paláci úplně sama a se svým mužem se setkávala pouze v noci, a znala tak jen jeho hlas. Cítila se velmi osamocena, a tak pozvala své sestry, aby ji chodily navštěvovat.

Prostřednictvím sester přichystal Apuleius dívce těžkou zkoušku. Když totiž sestry viděly, v jaké nádheře Psyché žije, začaly na ni žárlit a závidět jí. Postupně ji přesvědčily, aby porušila zákaz a využila chvíle, kdy její milenec bude spát, a prohlédla si ho. Psyché jejich naléhání

podlehla. Jedné noci na zákeřnou radu svých sester zažehla lampu, aby si Amora prohlédla. Osud však nebohé dívce nepřál a v momentě, kdy uviděla, že vedle ní uléhal krásný bůh, ukápl z lampy horký olej, který Amora popálil a probudil ho ze spánku. Poté, co bůh zjistil, že dívka nedodržela jeho příkaz, nenávratně odletěl.

Psyché se však své lásky nechtěla vzdát a vydala se Amora hledat. Nešťastnice se po dlouhém putování dostala do služeb samotné Venuše, jež byla rozhořčena ze synovy zrady. I když se na svého syna zlobila, nechtěla připustit, aby ho dívka našla. Proto po ní vyžadovala splnění čtyř nadlidských úkolů. Psyché bylo přislíbeno, že pokud je splní, bude jí muž navrácen zpět.

Poté, co Psyché splnila s pomocí nadpozemských sil tři úkoly, čekal ji ten nejtěžší. Musela sestoupit do Tartaru a přinést z něho kouzelnou mast. Na rozkaz Venuše však nesměla dózu s touto mastí otevřít, jinak by ztratila svého milého již navždy.

Dívka neváhala a zamířila k vysoké věži, neboť věřila, že skok z ní ji přivede do podsvětí. Dřív než sebevražedný plán stihla uskutečnit, věž k ní promluvila a poradila jí, jak do říše mrtvých vstoupit a díky tomu se jí podařilo splnit i tento nejtěžší úkol. Při cestě zpět ji však přemohla zvědavost a i přes přísný zákaz dózu s mastí otevřela. Tímto činem se nešťastnice vrátila do Tartaru, kde měla zůstat navždy. Amor, který se vše dozvěděl, ji však zachránil a domohl se u Iova souhlasu se svatbou, čímž bohyně Venuše vzdala svůj boj proti dívce. Psyché byla totiž sňatkem s bohem povýšena mezi božstvo.

Tato pohádka se dá pokládat za základ románu. Psyché má totiž s Luciem mnoho společného. Oba jsou stíháni zlým osudem pro svou zvědavost a lidskou marnivost.

I přes její záporné vlastnosti pohlíží autor na Psyché, dle mého názoru, jako na mravně čistou a nevinnou bytost podstupující řadu nebezpečí, aby mohla nakonec získat svou lásku a stát se nesmrtelnou.

Charité a Psyché jsou prezentovány nikoli jako naivní mladé dívky, ale jako statečné a odhodlané ženy bojující za své štěstí. Nenechají se odradit nebezpečím a jsou ochotné obětovat cokoli pro muže, které milují. Charité, na rozdíl od Psyché, přichystal Apuleius krutější osud. Dívka nejenže navždy ztratila svého muže, ale vedená zármutkem a touhou po pomstě, přistoupila ke krutému činu a nakonec k sebevraždě.

Příběh Psyché končí naproti tomu úplně obráceně. Dívka i přes své chyby, v jejím případě zejména zvědavost, dochází ke svému štěstí.

Apuleius nám chce zřejmě ve svém díle ukázat, že žena, pokud není trýzněna osudem, si lásku svého muže a šťastný život nezaslouží.

4. Vedlejší příběhy o nevěrných ženách

Na jedné straně nám Apuleius předkládá idealizované hrdinky reprezentující vznešenou stránku ženského principu ztělesněného bohyní Isis.⁴⁸ Na straně druhé nám ukazuje ženu nemorální, utěšující pouze své tělesné choutky.

V případě druhém se Apuleius blíží k názoru jednoho z největších odpůrců žen prvního století satirika Decima Iunia Iuvenala, velkého kritika vlády císaře Domitiana, jenž vidí současný svět jako svět plný nemorálnosti, sobeckosti, zhýralosti a sexuální žádostivosti.

⁴⁸ Isis: řecké a latinské jméno bohyně Eséty, již Egyptané považovali za největší z bohů a bohyň a připisovali jí kouzelnou moc, kterou uplatňovala výhradně pro konání dobra. Zamarovský, Vojtěch: Bohové a hrdinové antických bájí. Praha 1996, s. 211

V druhé části románu již nevystupují mravné a ctnostné ženy, ale ženy toužící pouze ukojit svou náruživost a neostýchající se učinit všechno proto, aby došly svého potěšení. Za příklad nám mohou posloužit ženské postavy z deváté knihy románu.

Při svém putování Lucius v podobě osla navštívil pohostinství v malém městě, kde si vyslechl jeden z mnoha příběhů o nevěrných ženách.

Jeho hlavním hrdinou v roli podváděného manžela byl chudý tesař, jenž si vzal za manželku velkou prostopášnici. Tato žena udržovala milostný poměr s mladíkem přímo v tesařově domě. Jednoho dne však tesař dorazil z práce domů dříve a jeho mazaná žena zavřela svého milence v sudu. Následuje pobuřující reakce ženy, která namísto pocitu provinění za svou nevěru začne manželovi spílat: *„Sinice vacuus et otiosus insinuatibus manibus ambulabis mihi nec obito consueto labore vitae nostrae prospicies et aliquid cibatum parabis?”*⁴⁹

Podváděný manžel se však začal bránit tím, že přece obstaral peníze na večeři, a to prodejem sudu sloužícího nyní jako úkryt pro milence jeho ženy. I když by se mohlo zdát, že se tak žena dostane do vážných problémů se svým mužem, opak je pravdou. Apuleius líčí ženy jako „prohnané lišky“, jež dokáží vyváznout svou drzostí ze všech nepříjemných situací. A tesařova manželka není výjimkou.

Jakmile si uvědomila nebezpečí odhalení cizoložství, nezaváhala ani minutu a vymyslela plán na obelstění svého muže a ještě ho přesvědčila o tom, jaká je skvělá hospodyně.

Namluvila mu, že prodala sud dříve a za větší cenu než on a že budoucí majitel je nyní v sudu a kontroluje, zda je

⁴⁹ „Tak ty mi tu budeš chodit se založenýma rukama jako ničema a darmošlap, od ničeho k ničemu, místo abys šel za svou obvyklou prací, staral se o naše živobytí a sháněl něco k snědku?“ Apuleius: *Asinus aureus*. IX, 5

s ním vše v pořádku. Bezelstného muže ani nenapadlo, že by mu jeho choť mohla lhát. Tato celá absurdní situace vyvrcholila tím, že tesař požádal mladíka, aby vylezl ze sudu, sám si do něho vlezl a začal ho čistit. Drzost mileneckého páru došla tak daleko, že zatímco tesař čistil sud, podváděla žena svého muže s mladíkem bez jakéhokoli studu. Tesař se tak dostal nevědomky do pozice nejen podváděného, ale zejména ponižovaného a zesměšňovaného hlupáka. Takto elegantně se dokázala tesařova žena zachránit před veřejným zostuzením.

Tesařova žena je názorným příkladem Apuleiova pohledu na ženu. Podle Apuleia nemá žena žádné zábrany v tom, aby ukojila své touhy. Proto, aby skryla své hanebné činy, dokáže být drzá a bystrá zároveň, schopná v rychlosti najít řešení pro svou záchranu.

Dalším názorným příkladem prostopášné a zhýralé ženy je příběh o pekařově manželce, jejichž činů byl Lucius přímým svědkem, neboť si ho pekař koupil jako pomocníka.

Pekařovu ženu Apuleius obdaroval snad všemi špatnými vlastnostmi. Nebyla zlá pouze na svého muže, ale také na Lucia. Na její příkaz byl Lucius bičován či necháván bez jídla. Její krutost však ještě více podnítila oslův zájem o ni. Velmi brzy si Lucius všiml, že do její ložnice pravidelně dochází jakýsi mladík. Lucius si však nemohl prohlédnout jeho tvář a najít způsob, jak milenecký pár odhalit, neboť měl přes oči pásku nedovolující mu sledovat, co se v domě děje.

Další zajímavostí vyzorovanou jeho bystrým oslím sluchem byly každodenní návštěvy staré ženy plnicí zprostředkovací funkci mezi pekařkou a jejími milenci. Jednoho dne se však ženy ohledně milence neshodly. Stará žena pekařce vyčítala zhýralého mladíka a dohazovala jí

svého oblíbence, s čímž druhá žena nesouhlasila. Při tomto sporu začal Apuleius nové vyprávění o žárlivém manželovi a jeho nevěrné ženě.

Hlavní hrdinkou dalšího příběhu je krásná dívka Areta, její podezřívavý manžel Barbaros a otrok Myrméx. Jednoho dne, i když nerad, se musel Barbaros vzdálit z města. A poněvadž své manželce nevěřil, svěřil její život do rukou svého služebného otroka Myrméxe.

Otrok byl tak vystrašen, aby nezklamal důvěru svého pána, že Aretu nepouštěl na krok z domu. Nakonec však neodolal vábivému lesku zlatých mincí a dovolil vstoupit mladíkovi jménem Filésitheros do domu svého pána.

Když se Areta a Filésitheros začali oddávat rozkoši, vrátil se podváděný manžel znenadání domů. Pohotový mladík nezaváhal ani minutu, oblékl se a rychle uprchl. Na co však zapomněl, byly jeho střevíce, které zůstaly u manželské postele. Po vstupu do ložnice Barbaros spatřil cizí střevíce a ihned si domyslel, co se v jeho ložnici stalo. Zachoval si však chladnou hlavu, střevíce schoval pod šaty a poručil otrokům, aby Myrméxe svázali a odvěkli na náměstí. Doufal tak, že ho střevíce přivedou na stopu toho, kdo zneuctil jeho pověst.

Celý průvod zahlédl Filésitheros a svým bystrým rozumem si ihned uvědomil, co se stalo, a rozhodl se otrokovi pomoci. Uhodil na něho a obvinil ho z krádeže svých střeviců. Tímto chytrým nápadem se mu podařilo Barbaru oklamat. Ten ihned nařídil propustit otroka, vydal mu střevíce a rozkázal mu, aby je vrátil skutečnému majiteli.

Po skončení vyprávění stařeny si tesařova žena okamžitě začala stěžovat, jakého hloupého a bojácného má milence, a tak se stařena rozhodla přivést k své paní Filésitheru.

Toho večera byl konečně Lucius zbaven pásky přes oči, a mohl tak sledovat všechny události, které se v domě děly. Při západu slunce navštívil nevěrnici dotyčný mladík. Sotva se však stihl napít, když se nečekaně objevil manžel. Žena ovšem neváhala a ukryla vystrašeného milence pod koryto. S vrozenou mazaností nasadila nevinný obličej a začala se manžela vyptávat, proč se vrátil tak brzy: „*Nefarium*“ inquit „*et extremum facinus perditae feminae tolerare nequiens fuga me proripui. Hem qualis, dii boni, matrona, quam fida quamque sobria turpissimo se dedecore foedavit! Iuro per istam ego sanctam Cererem me nunc etiam meis oculis de tali muliere minus credere.*“⁵⁰

A začal své ženě vyprávět příběh o rozvrácené rodině, aniž by tušil, že se ocitl ve stejné situaci. Apuleius plynule vkládá další epizodu, tentokrát o nevěrné ženě jednoho valchaře.

Celý příběh má stejnou zápletku jako ty předešlé – valchařova žena zahořela láskou k jednomu mladíkovi a nestoudně bez výčitek svědomí začala podvádět manžela. A právě ten večer, kdy k nim byl pekař pozván na večeři, si užívala svou lásku k mladíkovi. Nenadálý příchod manžela s návštěvou ji nepatrně vyvedl z míry a ukryla mladíka pod klec z prutů, která slouží k bělení sukna.⁵¹ Pyšná na svůj nápad usedla k večeři, netušila však, jakou hloupost vymyslela. Mladík se totiž nadýchal sirného kouře a začal kýchat. Nejprve si podváděný manžel myslel, že kýchá jeho žena, když však kýchání nepřestávalo, pochopil situaci. Vytáhl přidušeného mladíka z pod klece a rozzuřen ho chtěl probodnout mečem. Pekař se snažil valchaře utiшит a poradil

⁵⁰ „Utekl jsem odtamtud, protože jsem nemohl snášet počínání jeho prostopášné ženy, vždyť je tak bezbožné, že už to dál nejde. Dobří bozi, jaká to byla dobrá matka rodiny, jak věrná, jak řádná, a poskvnila se tak neslýchanou hanebností. Při svaté Cereře ti tu přísahám, že ještě teď nemohu uvěřit, že je pravda, co jsem viděl na vlastní oči.“ Apuleius: *Asinus aureus*. IX, 23

⁵¹ Sukno se přehodí přes klec a pod klecí se zapálí síra, jež sukno vybělí. Apuleius: *Asinus aureus*. IX, 24

jeho ženě, aby na čas, než se vše uklidní, odešla z domu a sám se znechucen vrátil domů.

Ještě během jeho vypravování nevěrná žena manželku valchaře odsuzovala, haněla a označovala za nevěstku. Její špatné svědomí jí však radilo, aby rychle odvedla svého milence pryč z domu.

Lucius, který vše vyslechl, však nechce, aby čin nevěrnice zůstal nepotrestán, a rozhodl se její zradu odhalit. A tak došlápl svým oslím kopytem na milencovu ruku a drtil ji tak dlouho, dokud nesnesitelná bolest mladíka nedonutila vylézt zpod koryta.

Stalo se však něco neočekávaného. Místo toho, aby začal pekař běsnit, zůstal chladným, a dokonce začal mladíka utěšovat: *„Nihil triste de me tibi, fili, metuas. Non sum barbarus nec agresti morum squalore praeditus nec ad exemplum naccinae truculentiae sulphuris te letali fumo necabo ac ne iuris quidem severitate lege de adulteris ad discrimen vocabo capitis tam venustum tamque pulchellum puellum, sed plane cum uxore mea partiario tractabo.“*⁵²

Po těchto slovech si odvedl pekař mladíka do postele, manželku odsunul na kraj a svou pozornost věnoval chlapci. Ráno mladíkovi vyčinil, nechal ho seřezat metlou a vyhodil ho z domu. Své manželce na to sdělil, že se s ní chce nechat rozvést a rovněž ji vyhání z domu. Manželka rozzuřená takovým ponížením, i když svou vlastní vinou, se obrátila na pomoc k čarodějnici. V této části se Apuleius opět vrací k tématu magie a kouzel, se kterými se musel potýkat i ve skutečném životě. Čarodějnice byly podle něho velmi mocné

⁵² „Neboj se synáčku, neudělám ti nic zlého. Nejsem barbar ani venkovský hulvát, nezabiji tě smrtícím sirným dýmem jako nějaký hrubý valchař, ani nepoženu tak roztomilého a hezkého chlapce se vsí přísností práva před hrdelní soud, aby se zodpovídal z přestoupení zákona o cizoložství, ale prostě se s tebou o manželku rozdělím.“ Apuleius: *Asinus aureus*. IX, 27

ženy, které si zahrávaly s lidskými osudy, dokázaly měnit podoby, přivolat lásku či nenávist.

Magie sama o sobě patřila v římském právu k hrdelním zločinům. I proto byl Apuleius po nařčení z jejího provozování souzen. Rád se však věnuje tomuto tématu ve svých dílech a poukazuje na to, že to byly právě ženy, jež se obracely s prosbou o pomoc k čarodějnicím. Čarodějnice vyslyšela ženino přání a svými kouzly se snažila obměkčit pekařovo srdce a zmírnit jeho vztek. I přes všechnu její snahu však kouzla nepůsobila a čarodějnice, podrážděná svým neúspěchem, začala usilovat o pekařův život. Seslala na něho stín ženy, jež zahynula násilnou smrtí.

Toto kouzlo se jí naneštěstí podařilo. Sám Lucius byl svědkem příchodu ženy se smutným pohledem, oblečené jako odsouzenkyně. Tato podivná postava odvedla pekaře do jeho pokoje, kde ho také našli druhý den ráno viset na trámu oběšeného.

Co se stalo s jeho proradnou ženou, se však již nedozvíme. Jediný pozorovatel celého příběhu Lucius byl prodán pekařovou dcerou jistému zahradníkovi, což pro něho znamenalo začátek nového dobrodružství.

Na základě příběhu o pekařovi a jeho proradné ženě se nám nabízí otázka, zda byla nevěrnice tak rozhořčena manželovým rozhodnutím rozvést se, protože to považovala za velkou hanbu, nebo že by přišla o pohodlný a zajištěný život.

Od 2. stol. př. n. l. se začaly ve vyšší římské společnosti velmi množit rozluky a docházelo k nim často kvůli pouhým maličkostem. I když z Apuleiova díla vyplývá spíše opak, u středních a nižších vrstev obyvatelstva zůstala rozluka jevem ojedinělým a manželská morálka se udržovala na dobrém průměru.

Manželství mohl rozloučit jenom muž, a to pro vinu ženy, která byla uznána a schválena domácím soudem. Pokud by tedy byla pekařova žena shledána vinnou, mohla být potrestána i majetkovým trestem ve prospěch nevinného manžela.⁵³ Nezbyvalo by jí tak nic jiného, než se vrátit pod moc svého otce a být při tom veřejně vystavena ostudě.

Svědkiem dalšího hrozného zločinu v režii ženy byl Lucius velmi brzy po svém prodeji zahradníkem do domu jistého decuriona.⁵⁴ Decurion měl již dospělého syna, jemuž se dostalo toho nejlepšího vzdělání, a jenž vynikal velkou skromností a bezúhonností. Pánova první žena a matka jeho syna zemřela již před mnoha lety a decurion se podruhé oženil. Se svou druhou manželkou počal opět syna. Když bylo synovi dvanáct let, dopustila se žena jednoho z nejhorších činů, kterého se matka může dopustit: „*Sed noverca forma magis quam mortibus in domo mariti praepollens, seu naturaliter impudica seu fato ad extremum impulsa flagitium, oculos ad privignum adiecit.*“⁵⁵

Na počátku byla ještě její touha malá, ale časem se do svého syna tak zamilovala, že již nemohla na nic jiného myslet a její chování se velice změnilo: „*Iam cetera salutis vultusque detrimenta et aegris et amantibus examussim convenire nemo qui nesciat: pallor deformis, marcentes oculi, lassa genua, quies turbida et suspiritus cruciatus tarditate vehementior. Crederes et illam fluctuare tantum vaporibus februm, nisi quod et flebat.*“⁵⁶

⁵³ Kincl, Jaromír - Urfus, Valentin - Skřejpek, Michal: Římské právo. Praha 1975, s. 132 - 139

⁵⁴ Decurion = člen městské rady. Slovník antické kultury. Praha 1974, s. 142

⁵⁵ „Macecha, která panovala v manželově domě více pro svou krásu než pro své ctnosti, buď že už od přírody byla zkažená, nebo že šlo o osudové nutkání, dopustila se té největší hanebnosti a zahleděla se do svého nevlastního syna.“ Apulieus: Asinus aureus. IX, 2

⁵⁶ „Ostatně každý ví, že mezi mocnými a zamilovanými najdeme úplnou shodu, pokud jde o újmy na zdraví a na vzhledu tváře. Je to bledost, která ji mění k nepoznání, oči bez lesku, ochablá kolena, neklidný spánek a hluboké vzdechy tím mocnější, čím déle trápení trvá. Řekl bys, že ony střídavé stavy jsou jen důsledkem návalu horečky, jenže ona také plakala.“ Apulieus: Asinus aureus. IX, 2

Když její touha došla tak daleko, že už nevěděla jak dál, nechala k sobě svého nevlastního syna zavolat. Chlapec, který neměl vůbec tušení o touze své matky, vešel do její ložnice. Po krátkém mlčení se žena odhodlala vyřknout pravdu. Mladý muž viděl, že je jím jeho matka posedlá a jeho vřelá povaha mu nedovolila její utrpení prohlubovat. Proto ji také přímo neodmítl, pouze jí přislíbil, že na její návrh přistoupí, ale ne v danou chvíli. Zároveň jí naléhavě radil, aby se snažila uzdravit, dokud jim nějaká otcova cesta nenechá prostor pro splnění jejich tužeb.

Mladík se tak ocitl ve velmi složité situaci. Zoufalý se šel poradit se svým starým vychovatelem. Po dlouhém rozhovoru se shodli, že nejlepší bude odjet na dalekou cestu.

Žena však již nedokázala čekat, proto přesvědčila svého manžela k daleké cestě a doufala, že se její touha konečně naplní. Syn však stále se splněním slibu otálel. Matka však z jeho odmítavých dopisů brzy poznala, že svůj slib nehodlá splnit. Její ničivá láska se proto začala měnit v ještě ničivější nenávist.

A tak v zápalu prudké nenávisti vymyslela pomstu, a to tu nejkrutější, jakou může matka učinit. Rozhodla se svého nevlastního syna pomocí otroka otrávit prudkým jedem. Ten připravila do láhve vína přichystaného k obědu. Stalo se však něco, co nikdo z nich nepředpokládal. Z láhve se napil její mladší, vlastní syn. Účinek jedu byl okamžitý a chlapec padl mrtvý k zemi.

Ani v této chvíli Apuleius nenechal matku cítit lítost a stále víc ji prezentoval jako zcela bezcitnou ženu, jejíž jedinou myšlenkou bylo, jak dokončit svou pomstu. Bez jakýchkoliv výčitek předstírala, že její nevlastní syn

zavraždil svého mladšího bratra, protože se nechtěla podvolit jeho touze.

Po smrti obou chlapců následoval velmi smutný pohřeb: *„Tunc infelix duplici filiorum morte percussus magnis aerumnarum procellis aestuat. Nam et iuniorem in coram sui funerari videbat et alterum ob incestum parricidiumque capitis scilicet nimium mentitis lamentationibus ad extremum subolis impellebatur odium.“*⁵⁷

Jakmile byly pohřební obřady u konce, běžel nešťastný otec k soudu, kde právě obviňovali z tohoto krutého činu jeho staršího syna. Tam se dožadoval v slzách a jako zbaven mysli smrti svého syna, neboť ho považoval za bratrovraha a smilníka, který se pokusil zneuctít otcovo manželské lože. Soudce tedy upustil od zdlouhavého soudu a vyřkl rozsudek odsuzující nevinného mladíka k smrti utopením.

Když už bylo rozhodnuto o krutém mladíkově osudu, objevil se u soudu radní, povoláním lékař, ve městě velmi vážený pro svou čestnost a poctivost. Lékař nezahálel a začal vypravovat příběh, jenž se mu nedávno udál. Hlavním hrdinou toho příběhu byl otrok dožadující se prudkého jedu: *„...dedi quidem potionem, dedi; sed futurae quaestioni praecavens non statim pretium, quod offerebatur, accepi, aureorum nequam vel adulter reperiatur, in hoc ipso sacculo conditos eos anulo tuo praenota, donec altera die nummulario praesente comprobentur...“*⁵⁸

Po těchto slovech se otrok začal velice třást a potit, ale i přesto stále zapíral a označil lékaře za lháře. Když

⁵⁷ „Nešťastný otec je zdrčen smrtí obou synů a jeho srdce je hříčkou v divoké bouři utrpení. Mladšího syna viděl vlastníma očima pochovávat, o druhém věděl s určitostí, že bude pro krvesmilstvo a bratrovraždu odsouzen k smrti. Navíc v něm falešné nářky vroucně milované manželky probouzely nesmiřitelnou nenávist k vlastnímu dítěti.“ Apuleius: *Asinus aureus*. IX, 5

⁵⁸ „Dal jsem mu sice nápoj, ano, dal jsem mu ho, jenže jsem se zajistil pro případné vyšetřování v budoucnosti a nevzal si hned odměnu, kterou mi nabízel, ale řekl jsem mu: „Aby se náhodou neukázalo, že některý ze zlatáků, které mi nabízíš, je falešný nebo opilovaný, dej je do tohoto měšce a ten zapečeť svým prstenem. Zítra je přezkoušíme v přítomnosti směnárníka.“ Apuleius: *Asinus aureus*. X, 9

lékař slyšel, že je veřejně osočován, stáhl otrokovi z ruky prsten a porovnal ho s pečetí na měšci.

Po předložení takového důkazu byl otrok odsouzen k mučení a mladík ihned zproštěn viny. To však nebylo vše, co měl lékař na srdci. Vzápětí vyřkl slova, která všechny přítomné šokovala. Jed byl pouze uspávacím prostředkem a pohřbený chlapec tudíž nebyl mrtvý, ale pouze tvrdě spal. V tu chvíli otec obou synů již na nic nečekal, utíkal k hrobu a vlastníma rukama odklopil víko rakve. Přišel právě včas, neboť lektvar již přestal působit a chlapec se pomalu probouzel.

„Iamque liquido servi nequissimi atque mulieris nequioris patefactis sceleribus procedit in medium nuda veritas et novercae quidem perpetuum indicitur exsilium, servus vero patibulo suffigitur et omnium consensu bono medico sinuntur aurei, opportuni somni Premium.“⁵⁹

Ze všech Apuleiových příběhů lze tento označit za nejkrutější případ nezvladatelné ženské touhy po uspokojení jejich chtíče. Manželka decuriona nejenže podlehla spalující vášni k nevlastnímu synovi, kterého viděla vyrůstat, ale zaslepena nenávistí netruchlila nad domnělou smrtí svého vlastního chlapce.

Na konci posledně zmíněného příběhu se výjimečně dovidáme, co se stalo s manželkou a matkou, jež byla kvůli své vášni schopna obětovat život vlastního syna a zavraždit nevlastního. Apuleius málokdy dotáhne vložený příběh až do konce, a my tak často nezjistíme, jaký trest následoval pro ženu po spáchání jejího zločinu, ať cizoložství či vraždy.

⁵⁹ „Teď už je všechno jasné, zločiny zločinného otroka a ještě zločinnější ženy jsou odhaleny, nahá pravda vychází najevo, macecha je poslána nadosmrti do vyhnanství, otrok přibit na kříž a dobrému lékaři jsou za všeobecného souhlasu ponechány zlatáky jako odměna za uspání, které přišlo tak vhod.“ Apuleius: *Asinus aureus*. X, 12

Stejně jako Apuleius využívá téma matky - vražednice i satirik Iuvenalis ve své šesté satiri věnované ženám. Nelze však říct, že by Iuvenalovo či Apuleiovo zaujetí proti ženám vycházelo z jejich vlastních zkušeností. Jedná se jim spíše o reflexi doby, ve které se ženy snažily vymanit z područí svých otců a manželů.

Jeden z posledních příběhů o ženské náruživosti Apuleius předkládá v desáté knize svého románu. Tentokrát je hlavním hrdinou sám Lucius, jenž se stále nezbavil podoby osla. Vedle Lucia se stala hlavní postavou vdova, jež zahořela k Luciovi spalující vášní. Lucius se najednou ocitl v pozici ne vypravěče, ale hlavního aktéra, a to jako prostitutka, dávající za peníze k dispozici své tělo. I když mu to zpočátku připadalo trochu zvláštní, ničemu se nebránil a jeho jedinou starostí bylo, aby ženě při pohlavním aktu neublížil.

Scéna měla být podle všeho jakýmsi parodickým zakončením celého příběhu. Nejenže byla vdova z osla nadšená, ale tento výstup mířil k absurdnímu konci. Hlídač Lucia pozval svého pána, aby se na milostné představení podíval. Pán, jenž byl z podívané nadšen, se rozhodl, že by byla škoda, nepodělit se o ni s ostatními. Rozhodl se proto uspořádat veřejnou potupu Lucia a sjednal divadelní vystoupení. Protože však nebylo vhodné, aby v něm vystupovala zmíněná zámožná vdova, našli oslovi novou partnerku.

I do tohoto příběhu vložil Apuleius další epizodu, tentokrát o zločinu oslovy budoucí milenky. Vypráví příběh o dceři, jež byla dána matkou na výchovu k sousedům, aby unikla smrti. Jednoho dne se však svěřila matka synovi, a ten se dozvěděl, že má sestru.

Mladík prokázal velkou oddanost ke své rodině. Přijal dívku pod ochranu, provdal ji za nejlepšího přítele a věnoval jí velké věno. Zdálo se, že v tuto chvíli při rodině stála „šťěstěna“. A všichni členové rodiny by také žili spokojeným a klidným životem, kdyby se proti jejich štěstí nepostavila „žárlivost“.

Strůjcem celé tragédie byla právě ona odsouzenkyně, s níž měl Lucius sehrát divadlo, a jež byla zároveň manželkou šlechtěného mladíka. Žárlila totiž a podezřívala dívku z milostného poměru se svým manželem. Netušila nic o rodinném tajemství a o tom, že byl ve skutečnosti bratrem oné dívky. Její žárlivost a nenávisť jak k dívce, tak k manželovi se každý den zvětšovala až do té míry, že se v její hlavě zrodil krutý plán: *„Anulo mariti surrepto rus profecta mittit quendam servulum sibi quidem fidelem, sed de ipsa Fide pessime merentem, qui puellae nuntiaret quod eam iuvenis profectus ad villulam vocarent ad sese, addito ut sola et sine ullo comite quam maturissime perveniret. Et ne qua forte nasceretur veniendi cunctatio, tradit anulum marito subtractum, qui monstratus fidem verbis adstipularetur.“*⁶⁰

Nic netušící dívka se vydala na cestu a hned po příjezdu byla švagrovou zavražděna. Tím však její pomsta neskončila. Od lékaře získala žena prudký jed, jímž otrávila jak svého manžela, tak jediného svědka, lékárníka. Netušila však, že se lékárníkovi těsně před smrtí podařilo dostat domů a vypovědět celý příběh manželce.

Lékárníková manželka si po pohřbu přišla pro slíbenou odměnu, ale vdova ji místo toho, aby zaplatila, poprosila o

⁶⁰ „Vezme manželovi potají prsten, odejde na venkov a pošle otroka, který jí byl věrný, ovšem pokud jde o pravou věnost, má na svědomí ta nejhorší její porušení, aby dívce vyřídil, že ji k sobě zve mladý pán, který odešel na svůj statek, měl dodat, že tam má přijít co nejdřív, ale sama, nikým nedoprovázena. Aby s příchodem neotálela, dá mu prsten odcizený manželovi, měl ho ukázat a potvrdit tím věrohodnost svých slov.“ Apuleius: Asinus aureus. X, 24

další dávku jedu. Aniž by přemýšlela o tom, na co jed zákaznice potřebovala, donesla jí lékárníkova žena celý kelímek. Vdova tak získala velké množství látky pro páčání dalších krutých zločinů: „*Habebat filiam parvulam de marito, quem nuper necaverat. Huic infantulae quod leges necessariam patris successionem deferrent, sustinebat aegerrime inhiansque toto filiae patrimonio inminebat et capiti. Ergo certa defunctorum liberorum matres sceleratas hereditates excipere, talem parentem praebuit, pro tempore et uxorem medici simul et suam filiam venero eodem percutit.*“⁶¹

Zde nám opět Apuleius předkládá obraz ženy, které touha po pomstě a majetku nezabrání ve vyvraždění vlastní rodiny. Proto, aby dosáhla svého, je ochotna zabít i své nevinné dítě.

Ženu zodpovědnou za pět lidských životů ještě stačila udat otrávená lékařova manželka. Dokázala s vypětím posledních sil doběhnout do kanceláře místodržitele a vylíčit mu všechny zločiny travičky. Místodržitelova reakce byla okamžitá.

Nechal dovést komorné ženy na mučidla, a tam z nich vynutil pravdu o zločinech jejich paní. Po jejich přiznání rozhodl, aby byla žena předhozena šelmám. Před vykonáním popravky s ní měl Lucius proti své vůli veřejně vystoupit. Využil tedy situace, kdy ho nikdo nehlídal a utekl pryč z města. Po šesti mílích se dostal na pobřeží, kde ho přemohl spánek.

V tomto okamžiku začíná poslední, jedenáctá kapitola líčící šťastnou Luciovu proměnu ze zvířecí podoby v člověka.

⁶¹ „Po manželovi, kterého právě zavraždila, jí zůstala maličká dcera. Velmi těžce nesla, že zákony uznávaly děcko za nepominutelnou dědičku otcova majetku, toužila po celém dceřině dědictví a ukládala jí o život, zjistila si, že matky, které postihne neštěstí, že přežijí své děti, dědí po nich, a tak dokázala, že je stejná matka, jako byla manželka. Připravila oběd, aby se hodil pro její účel, a otrávila tímž jedem současně lékařovu manželku i svou dcerušku.“ Apuleius: *Asinus aureus*, X, 28

Uvedené příběhy měly posloužit jako ukázka Apuleiova přístupu k ženám. Je patrné, že autor na ně pohlíží jako na silná stvoření, jež si jdou za svým cílem. Mimo dvě kladné hrdinky, Charité a Psyché, nám předkládá obraz žen, jejichž hlavní náplní života je cizoložství, žárlivost a touha po ukojení tělesných potřeb. Zároveň ukazuje, že jednodušší osud mají prostopášnice a ženy mravně nízké, než ženy počestné a milující.

Podle mě se sám Apuleius s názorem na ženu, jak ho prezentuje v románu, ve svém soukromém životě zcela neztotožňuje. Jeho postavy nevěrných manželek se velmi podobají charakterům žen v dílech dalších autorů 1. stol. n. l., kteří stejně jako Apuleius reagují na změnu společenských poměrů po nástupu císařství, jako byl například Iuvenalis, Martialis či Petronius. Kromě toho bylo prioritou románu *Zlatý osel* pobavit obyčejné lidi, a nikoliv vytvořit přesný obraz soudobé společnosti.

III. Lucius Annaeus Seneca

1. Život a dílo

Lucius Annaeus Seneca se narodil pravděpodobně kolem roku 4 n. l. v Cordubě ležící v Hispánii v bohaté jezdecké rodině. Vzdělání se mu dostalo v Římě v rétorských a filozofických školách. Po studiích pobýval krátce v Egyptě a po návratu do Říma začal působit jako advokát a politik. Seneca se těšil v římské společnosti velké úctě a díky svému řečnickému umění dosahoval velkých úspěchů jako soudní řečník. Svým úspěchem však proti sobě popudil císaře Caligulu. Ten nejdřív Seneku odsoudil k smrti, nakonec však od tohoto hrdelního trestu ustoupil.⁶²

Ani za vlády Claudia se Senekovi nevedlo lépe. Císařova manželka Messalina ho obvinila ze styků s Iulií Livillou, sestrou zavražděného Caliguly. Tehdy znovu Senekovi hrozil trest smrti, ale nakonec ho postihlo pouze vyhnanství na Korsice.

Na Korsice strávil osm let a není jisté, jak dlouho by tam ještě zůstal, kdyby se v roce 49 n. l. zásluhou Agrippiny Mladší nemohl vrátit zpět do Říma. Byla to právě Agrippina, která Senekovi svěřila do rukou výchovu svého syna, budoucího císaře Nerona. Nerona doprovázel jako učitel a rádce i v době jeho nástupu na trůn.⁶³

Postupně však Senekův vliv u císaře upadal a poté, co Nero nechal zavraždit svou matku a začala jej ovládat jeho

⁶² Od vykonání trestu smrti ho prý podle jedné pověsti zachránila císařova milenka, podle jiné císař sám zrušil rozsudek, když se ujistil, že je Seneca natolik nemocný, a tak či tak brzy zemře. Tronskij, I. M.: Dějiny antické literatury. II. díl Praha. 1956, s. 223

⁶³ Právě dobu, kdy byl Seneca Neronův rádce v politických záležitostech a de facto řídil státní záležitosti, je považována za slavné období císaře Nerona. Tamtéž.

žena Poppaea, stáhl se do soukromí a věnoval se převážně studiu.

Senekův život skončil roku 65 n. l., kdy byl již potřetí odsouzen k trestu smrti, a to na základě obvinění, že se účastnil Pisonova spiknutí⁶⁴ proti císaři. Tentokrát byl trest naplněn. Ještě téhož roku spolu se svou mladou ženou spáchali sebevraždu otevřením žil.⁶⁵

Senekova tvorba, ať se jedná o filozofická díla, dramata či dopisy, má sloužit zejména k výkladu stoické filozofie. Pro svá díla zvolil tradiční literární slohy, a to zejména proto, aby byla přístupná lidem, a tak jim mohl srozumitelněji přiblížit své filozofické myšlenky.

Největší část jeho prací zaujímají spisy filozofické, jejichž část byla po jeho smrti uspořádána do 12 knih *Dialogů* (*Dialogi*). Námětem těchto spisů jsou především etické a psychologické otázky. Součástí *Dialogů* jsou také krátká pojednání *Útěcha Marcii* (*Marciam de consolatione*) a *Útěcha matce Helvii* (*Ad Helviam matrem de consolatione*), jež jsem použila pro svou magisterskou práci jako první zdroj Senekova pohledu na ženu.⁶⁶

Útěcha pro Marcii je jedno z mála děl, které lze s určitou přesností časově zařadit. Seneka jej napsal kolem roku 40 n. l. za vlády císaře Caliguly a bylo věnováno dceři Cremutia Corda, jež ztratila syna. *Útěcha matce Helvii* vznikla v době jeho nedobrovolného pobytu na nehostinné Korsice jako podpora matce, jež se musí vypořádat se ztrátou syna.

⁶⁴ Jedná se o spiknutí proti císaři Neronovi, jenž v roce 65 n. l. zorganizoval a postavil se do jeho vedení senátor C. Calpurnius Piso. Spiknutí bylo však odhaleno a Piso spáchal sebevraždu. Löwe, Bernard - Stoll, Heinrich Alexander: ABC Antiky. Praha 1999, s. 286

⁶⁵ Corcopino, Jérôme: Daily Life in Ancient Rome. London 1967, s. 99

⁶⁶ *Útěcha* jako literární žánr byla psána již ve starověkém Řecku a základními tématy byly zejména různé etické myšlenky (mravnost, pomíjivost času, smrt jako nedílná součást života). Conte, G. B.: Dějiny římské literatury. Praha 2003, s. 370

Kromě filozofických spisů se zachovalo také devět tragédií⁶⁷ (tzv. kothurnát⁶⁸), jejichž vznik dokládá velmi málo informací. Jedná se však o jediné římské tragédie, které se dochovaly v úplné podobě, a zanechaly tak svědectví pro další generace.

Základním rysem jejich děje je střet rozumu (*mens bona*) s vášní (*furor*). Hrdinové jsou silní a vášniví lidé, jež se stávají mučiteli i mučedníky.⁶⁹ Své pocity projevují již na začátku hry a během děje se jejich povahy příliš nevyvíjí. Jako příklad nám může sloužit Medea, která je již od počátku posedlá pomstou a ovládána svými vášněmi.

V Senekových dramatech se také objevuje přímé ztvárnění hrůz, magických obřadů a vražd, které hrdinové vykonávají přímo na scéně. Medea tak nejen mluví o vraždě svých dětí, ale přímo během svého monologu je i zabíjí. V řeckých dramatech není smrt přímo předváděna, ale je pouze divákům oznamována prostřednictvím hlavních postav nebo sboru. Tento rozdíl by také mohl podpořit tvrzení některých badatelů, že Senekovy hry měly sloužit zejména pro předčítání, což však nevylučuje, že se některé z nich nehrály také v divadle.

I když Seneca zachovává neustále spojení s řeckými předlohami, je z her patrné, že vznikly v úplně jiné době, pro jiné publikum, a že autor podléhá římské literární tradici Augustovy doby.⁷⁰ To se projevuje například ve

⁶⁷ Medea, Phaedra, Troades (Trójanky), Hercules furens (Šílený Herkules), Phoenissae (Foiničanky), Oedipus (Oidipus), Agamemnon, Thyestes, Hercules Oetaeus (Herkules na Oitě), Tamtéž, s. 370

⁶⁸ Kothurnáty - dramata, jejichž hlavními hrdiny jsou postavy z řeckého bájesloví. To, že základem tragédií jsou řecké předlohy, neznamená, že se od sebe neliší. Vnější formy, jako je střídání veršovaných monologů a dialogů s lyrickými výstupy sborů, zůstaly zachovány. Stejně tak jako členění tragédie do pěti jednání. Tamtéž, s. 379

⁶⁹ Tronskij, I. M.: Dějiny antické literatury. II. díl. Praha 1956, s. 233

⁷⁰ Pod názvem „Augustovo období“ obecně literární historici chápou literární produkci období od smrti Caesarovy do smrti Augusta (či chceme-li vnést dvojí přesnější časové vymezení, od roku 43 př. n. l., tj. od smrti Ciceronovy, do roku 17 n. l., tj. do smrti Ovidiovy). Conte, G. B.: Dějiny římské literatury. Praha 2003, s. 241

výběru metrické formy. Často používá lyrické horatiovské metrum.⁷¹

K dalším dochovaným Senekovým dílům patří menippská satira o zvláštní proměně císaře v boha *Ztykvění božského Claudia (Apocolocyntosis divi Claudii)*, která se v rukopisech objevuje i pod názvem *Hříčka o smrti Claudia (Ludus de morte Claudii)*.⁷² Dále se Senekovi přisuzuje také autorství několika epigramů psaných v elegickém distichu, jež se zachovaly díky rukopisu z 9. století.⁷³

2. Útěcha pro Marcii a Útěcha pro matku Helvii

Ze Senekovy bohaté tvorby jsem si vybrala dílo *Útěchy*, respektive dvě části tohoto spisu nejvíce se vztahující k tématu práce, a to *Útěchu pro Marcii (Marciam de consolatione)* a *Útěchu pro matku Helvii (Ad Helviam matrem de consolatione)*.

Základním tématem obou spisů je bolest nad ztrátou milovaného člověka. Jak Marcia, tak Helvia se musí vyrovnat s bolestí ve svém srdci a Seneca se jim snaží nalézt cestu k návratu do normálního života.

V Marcii vidí autor silnou ženu, jež se již dříve dokázala vyrovnat s bolestnou ztrátou svého otce: „*Fiduciam mihi dedit exploratum iam robur animi et magno experimento adprobata uirtus tua.*“⁷⁴

⁷¹ Jambický trimetr

⁷² Šubrt, Jiří: *Římská literatura*. Praha 2005, s. 252

⁷³ Conte, G.B.: *Dějiny římské literatury*. Praha 2003, s. 370

⁷⁴ „Důvěru mi dodala tvá už osvědčená duševní síla a tvá pevnost, která s úspěchem prošla velkou zkouškou. Není neznámé, jak ses chovala v případě svého otce, kterého jsi nemilovala méně než své děti, s jediným rozdílem, že sis nepřála, aby tě přežil...“ Seneca: *Marciam de consolatione*. I, 1

Seneca si velmi váží její snahy zachovat památku otce, historika Cremutia Corda.⁷⁵ Jeho dílo oslavující Bruta⁷⁶ bylo spáleno a Marcii se podařilo před ohněm jednu kopii zachránit.

Seneca nechce Marcii způsobit bolest, ale připomenutím smutné události se jí snaží těchto vzpomínek zbavit. Za nejlepší lék považuje postavit ji tváří v tvář smrti otce: „*Alii itaque molliter agant et blandiantur, ego conflagere cum tuo maerore constitui et defessos exhaustosque oculos, si uerum uis magis iam ex consuetudine quam ex desiderio fluentis, continebo, si fieri potuerit, fauente te remediis tuis, si minus, uel inuita, teneas licet et amplexeris dolorem tuum, quem tibi in filii locum superstitem fecisti.*“⁷⁷

Na tomto místě se teprve dozvídáme, co je příčinou jejího utrpení. Již po tři roky se Marcia trápí nad ztrátou svého dítěte. Senekovi její osud není lhostejný, a proto se jí snaží pomoci zapomenout. Za prostředek si vybere příběhy dvou žen, Octavie, sestry císaře Augusta, a Livie, jeho manželky: „*...amiserunt filios iuuenes, utraque spe futuri principis certa...*“⁷⁸

Octavie je žena, která se nikdy se ztrátou syna nevyrovnala. Nechtěla se vrátit do skutečného života, přijmout realitu a smířit se s osudem. Naproti tomu Livie se dokázala se smrtí vyrovnat. Nikdy na svého syna nezapomněla,

⁷⁵ Cremutius Cordus: autor *Annales*, ve kterých oslavuje Bruta. Autor byl pro své dílo obviněn, ale soudu unikl spácháním sebevraždy hladem. Seneca: *Útěchy*. Praha 1977, s. 255

⁷⁶ Decimus Iunius Brutus - Caesarův vojevůdce v galské válce, jeden z Caesarových vrahů (44 př. n. l.). Löwe, Bernard - Stoll, Alexandr Heinrich: *ABC Antiky*. Praha 1999, s. 57

⁷⁷ „A tak, ať jini postupují jemně a ohleduplně, já jsem se rozhodl střetnout se s tvým zármutkem v zápase a ty tvé oči, unavené a vyčerpané, které pláčou (chceš-li slyšet pravdu) už víc ze zvyku než z potřeby, zkrotím, bude-li to možné, s tvou pomocí a tvými vlastními prostředky, a když ne, tedy třeba proti tvé vůli, třebaže se držíš své bolesti a tiskneš ji k sobě, protože jsi ji postavila na místo uprázdněné odchodem tvého syna.“ Seneca: *Marciam de consolatione*. I, 5

⁷⁸ „...ztratily obě syna, oba byli mladí, v obou jejich matky s určitostí viděly budoucí vladaře...“ Seneca: *Marciam de consolatione*. II, 2

ale při vzpomínkách na něj se netrápila steskem. Radovala se při vyslovení jeho jména, ráda o něm hovořila a ráda poslouchala, když o něm mluvili jiní.

Seneca dává Marcii na výběr. Upozorňuje ji však na to, že pokud si vybere osud Octavie, celý život stráví v zoufalství. Pokud si však zvolí život Livie, bude na svého syna vzpomínat s radostí a ve svém srdci a myslí ho bude stále vidět jako veselého člověka plného radosti.

Autor se snaží, aby si Marcie uvědomila, že je třeba vzpomínat na mrtvého člověka s láskou a radostí v srdci. Marcie by neměla zapomenout na své další děti, které jsou na živu, a na svá vnoučata. Právě vnoučata, děti jejího mrtvého syna, budou pro ni velkou útěchou, pokud bude svůj osud snášet dobře.

Mrtvého člověka již nemůže postihnout žádná tragédie a již se nikdy nad ničím nebude trápit. Na smrt Seneca pohlíží jako na přirozenou součást života, kterou je třeba přijímat. V závěru spisu také poukazuje na to, jaké velké štěstí má syn Marcie, neboť nepozná útrapy stáří.

Seneca pohlíží na ženy jako na silné a citlivé bytosti, jež se musí za svého života potýkat s řadou utrpení a jsou neustále vystavovány bolesti. Za příklady Marcii nedává pouze trpící ženy, ale také muže, kteří pláčou nad ztrátou blízkého člověka.

Z *Útěchy pro Marcii* se dá vyvodit, že Seneca nevidí ve všech ženách pouze bytosti podřízené otcově či manželově vůli, ale považuje je za silné a čestné lidi: „*Quis autem dixit naturam maligne cum mulierum ingeniis egisse et uirtutes illarum in artum retraxisse? par illis, mihi crede, uigor, par ad honesta, libeat <modo>, facultas est; dolorem laboremque ex aequo, si consueuere, patiuntur.*“⁷⁹

⁷⁹ „Kdo se však odváží tvrdit, že se příroda zachovala k ženám nepřejícně a omezila jejich přednosti? Věť

Jeho chvála se však nevztahuje na všechny ženy, nýbrž na ženy ctnostné, které dokáží čelit krutému osudu a jsou příkladem dobré manželky a matky.

Útěcha pro matku Helvii je napsána na stejném principu jako předešlé dílo. Seneca se snaží pomoci překonat bolest své matce Helvii, jež přišla za svého života o mnoho milovaných lidí. Helvie ztratila již při narození matku, další rány ji postihly v podobě smrti jejího milovaného strýce a smrti manžela, otce jejích tří dětí.

Velkou ztrátou byla i smrt vnuků, mezi nimi i autorova vlastního syna. Za nejtěžší ránu pro matku však Seneca považuje své vyhnanství na Korsice. Helvie tak trpí nejen pro mrtvé, ale také pro živé. Proto se Seneca pokouší matku utěšit hledáním kladných stránek vyhnanství.

Z díla lze vyčíst velkou Senekovu úctu k matce. Považuje ji za ctihodnou ženu, která se nikdy nenechala zlákat nestoudností ani bohatstvím. Seneca zde poukazuje na to, že je jeho matka jiná než ostatní ženy jejich doby. Na ty pohlíží jako na bytosti zabývající se pouze svou krásou, používající příliš mnoho líčidel a snažící se skrýt svůj skutečný věk. Naproti tomu jeho matka je příkladem ženy nestydící se za své stáří.

I v dalších částech spisu předkládá Seneca své matce osudy žen nesoucí svou bolest statečně. Útěchu by podle něj měla hledat v lidech jí blízkých, ať jsou to další děti a vnuci, otec či jí nejbližší osoba, sestra. Seneca na tetu pohlíží stejně oddaně jako na matku. Považuje ji za svou druhou matku, jež se o něj starala v nemoci a uplatnila svůj vliv, aby se stal kvestorem. Stejně jako jeho matka je to žena ctnostná a skromná.

mi, mají stejnou duševní sílu, stejnou schopnost počínat si čestně, chtějí-li si tak počínat, stejně snášejí bolest a námahu, zvyknou-li si.“ Seneca: *Marciam de consolatione*. XVI, 1

Seneca se snaží matku rovněž přesvědčit, aby se na sestru obrátila pro útěchu a nestraničila se lidí, kteří ji mají rádi. Na závěr spisu ji ujišťuje o tom, že po něm nemusí truchlit, protože se ve vyhnanství cítí svobodný a zbaven všech povinností se může věnovat svým zájmům.

Jak jsem se již zmínila, Seneca má ke své matce a tetě velmi kladný vztah. Ve srovnání s ostatními ženami tehdejší doby jednoznačně vítězí jeho matka. Většinu žen odsuzuje a poukazuje na jejich špatné vlastnosti.

Senekův názor na ženy, který souvisel s jejich snahou dosáhnout větší samostatnosti a práv, je v mnoha ohledech podobný jako u převážné části vzdělaných mužů té doby. Ženy začaly hojněji využívat možnost rozvodu a rozklad tradiční římské rodiny vzbuzoval nespokojenost u moralistů, kteří začali volat po nápravě poměrů. Na to reagoval již císař Augustus vydáním sbírky zákonů.⁸⁰

V *Útěchách* se neobjevují ženy prostého původu a celkově se Seneca této sociální skupině příliš nevěnuje.

3. Medea

Příběh o nešťastné princezně Medee je známý, ale i přesto bych krátce nastínila děj této antické tragédie v její řecké původní verzi. Celý příběh zachycený Eurípidem (*Médeia*) a posléze Senekou (*Medea*) zakončuje řeckou bájí o cestě mořeplavců na lodi Argó, jež měla za úkol přivést z příkazu iónského krále Pelia z Kolchidy zlaté rouno. Po mnoha dobrodružstvích zakotvila loď u břehů Kolchidy. Po vylodění se mořeplavci seznámili s krásnou princeznou Médeiou, dcerou kolchidského krále Aiéta a kouzelnice Eidyie. A právě v tomto

⁸⁰ viz I. kapitola Žena v římské společnosti

okamžiku se dobrodružný příběh mění v antické drama plné lásky následované nenávistí, zlobou a vraždami.

Médeia, jež se do Iásona zamilovala, mu pomohla získat díky svým kouzlům zlaté rouno. Stala se Iásonovou ženou a spolu s ním opustila Kolchidu. Pro svého muže také vykonala pomstu na králi Peliovi, jenž uložil Iásonovi úkol, při němž mohl přijít o život. Po smrti Pélia však musel Iáson, Médeia a jejich dva synové prchnout. Celá rodina se dostala do Korintu, kde zrovna vládl král Kreón, jedna z hlavních postav dramatu Médeia. Král měl mladou a krásnou dceru Kreúsu, do níž se Iáson zamiloval a rozhodl se pro ni opustit svou manželku a děti.

Zavržení milovaným mužem a vědomí, co všechno pro něj udělala a čeho se vzdala, přivedly Médeiu postupně na pokraj šílenství. Poté, co byla poslána do vyhnanství, si u Kreonta vyprosila ještě jeden den navíc. Den, ve kterém uskutečnila svůj plán pomsty. Mladičké Kreúse poslala otrávené roucho, jež ji zabilo společně s otcem. Tím však Médeina pomsta neskončila. Zaslepená nenávistí se rozhodla ublížit Iásonovi tím nejhorším způsobem a bez jakéhokoliv svědomí zavraždila své a Iásonovy děti.

V tomto okamžiku drama končí, ale příběh nešťastné ženy pokračuje dál. Médeia se dostala do Athén ke králi Aigeovi. Ale ani v novém manželství však nenalezla klid. Pokusila se otrávit Aigeova syna, bájného hrdinu Thésea.

Jak jsem se zmínila v Úvodu, drama *Medea* jsem si vybrala zejména pro srovnání Eurípidova a Senekova pohledu na ženu. V řecké tragédii není hrdinova záhuba následkem jen jeho vlastního jednání, ale je silně podmíněna „Osudem“. U Seneky pramení utrpení výhradně z vlastních chyb člověka a je přirozeným výsledkem špatného duševního života.⁸¹

⁸¹ Polehla, Petr: *Egregius insectator vitiorum*. In: *Medea*. Praha 2002, s. 8

Hrdinové řeckých dramát svůj „Osud“ nemohou změnit, jejich utrpení je výsledkem mnoha okolností a nevychází pouze z jejich činů. Na rozdíl od toho osudy Senekových hrdinů nejsou ovlivňovány bohy, ale každý člověk nese sám za své činy odpovědnost. Toto pojetí je zřejmě výsledkem autorova odmítavého postoje k tradičním představám o božstvu.

Senekova Medea má svůj osud ve vlastních rukách. Nad svými činy se zamýšlí, uvažuje o tom, co mohla udělat jinak. Eurípidova Médeia naproti tomu pouze truchlí nad svým krutým osudem a důsledky svých činů si neuvědomuje.

Není to však pouze Medea, která přemýšlí nad svým osudem. I Iason se pozastavuje nad svými skutky a nad tím, zda přece jenom nepochybil. Medeino a Iasonovo neštěstí pramení dle Senekovy verze z jejich vášní a pudů, jež nejsou schopni ovládat, a vrhají je tak do zkázy.

Základním charakteristickým rysem Senekovy Medey je nevyrovnanost hlavní hrdinky. Medea je zmítaná svými pocity, mísí se v ní láska k manželovi, zrada a nenávist. Postupně se její hněv zvětšuje a my můžeme sledovat, jak se jí v mysli rodí plán na pomstu.

Jako žena podvedená a zrazená milovaným mužem má jistě důvod být rozzlobená. Podle stoické filozofie má nárok vykonat trest, avšak bez hněvu a uspokojení. Seneca upozorňuje na to, že než člověka zcela pohltí hněv, jehož příčinou je pouze domněnka o spáchané křivdě, má si celou situaci prověřit. Pokud se nám naše dohady potvrdí, je třeba hledat odpovědi na otázky, proč se dotyčný křivd dopustil, a snažit se najít polehčující okolnosti.

Senekova Medea je příkladem ženy podléhající hněvu snadno, už v prvních okamžicích, kdy zaslechne ještě neověřenou zprávu o Iasonově nevěře. Prudký nával vzteku se

po utvrzení pravdivosti této fámy mění v úplné poddání se hněvu, jež zastíní její rozumné uvažování a vyvrcholí v tragédii.

Jelikož Eurípidova i Senekova Medea vychází ze stejné báje, je logické, že hlavní linie příběhu je stejná. To, v čem se od sebe obě verze liší, je zejména povaha hlavních postav, Medey a Iasona.

Eurípidova Médeia je po zjištění pravdy nešťastná, zlomená a láskou zklamaná matka dvou dětí, která se postupně mění v ženu toužící po pomstě. Hněvem a nenávistí zaslepená mysl ji přivede k tomu nejhoršímu zločinu, k vraždě svých dětí. Médeia je lítostivá a truchlící nad svým osudem, římská Medea naproti tomu od počátku bojuje sama se sebou. Na jedné straně je rozhodnuta se Iasonovi pomstít, na straně druhé ho stále miluje.

Velkou ránu pro Medeu znamená Creontův rozkaz, aby opustila jeho království. Zdrčená princezna se samozřejmě snaží dozvědět, z jakého důvodu ji vyhání. Eurípidův Kreón se Médeie přiznává, že má strach z její reakce na svatbu Kreúsy s Iásonem, kdežto Senekův Creon uvádí jako důvod ochranu lidu obávajícího se její kouzelnické moci. I přesto, že je Senekova Medea ženou pohlcenou nenávistí k Iasonovi, dává veškerou vinu za rozpad manželství Creontovi a i přes veřejné ponížení se snaží své manželství s milovaným mužem zachránit: *„Culpa est Creontis tota, qui sceptro impotens coniugia soluit quique genetricem abstrahit gnatis et arto pignore astrictam fidem dirimit: petatur, solus hic poenas luat, quas debet. alto cinere cumulabo domum...”*⁸²

Stejně jako u Medey můžeme pozorovat rozdíly i u postavy Iasona. V obou verzích má ale jeden stejný povahový

⁸² „Je to všechno Creontova vina. On všemocným železem rozlučuje manželství, dětem bere matku a ruší těsná pouta věrnosti. Ať odpyká jen on sám trest, který si zaslouží. Jeho dům obrátím v popel...” Seneca: Medea. 143–147

rys, nepřipouští si žádnou vinu a Medein vztek přisuzuje až informaci o vyhnanství. I přes všechnu nenávist a zlobu, jež Médea cítí, se snaží přesvědčit manžela, aby se k ní vrátil a je odhodlaná mu vše odpustit. Senekův Iason se také snaží přimluvit se za Medeu u Creona a získat své děti do vlastní péče. U Eurípida je situace poněkud jiná. Pro svůj vlastní dobrý pocit nabízí Eurípidův Iáson Médeie, že se přimluví u svých přátel v Athénách, aby se o ni a o jejich děti postarali. Médeia však jakoukoliv jeho pomoc odmítá.

Ať už se postavy povahově v obou verzích od sebe poněkud liší a k určitým situacím zaujímají různá stanoviska, dojde v obou případech díky Iásonově zradě a Médeině zlosti k tragédii, k zavraždění nevinných dětí.

V řecké verzi se o krutém činu dozvídáme od Médei, ale samotná vražda se neodehrává před zraky diváků. Seneca celou scénu přenáší na jeviště, kde Medea zavraždí své děti přímo před jejich otcem: *„...mihi me relinque et utere hac, frater, manu quae strinxit ensem uictima manes tuos placamus ista. Quid repens affert sonus? parantur arma meque in exitium petunt. excelsa nostrae tecta conscendam domus caede incohata. Perge tu mecum comes. tuum quoque ipsa corpus hinc mecum aueram. nunc hoc age, anime: non in occulto tibi est perdenda uirtus; approba populo manum...“*⁸³

Po zavraždění prvního dítěte se Medea zamýšlí nad svým zločinem a lituje svých činů, avšak jen do chvíle, než spatří přicházet svého muže: *„uade, perfectum est scelus uindicta nondum: perage, dum faciunt manus. quid nunc moraris, anime? quid dubitas? Potens iam cecidit ira? paenitet facti, pudet. quid, misera, feci? misera? paeniteat*

⁸³ „Mně samotné mě zanech, bratře, a použij tuto ruku, jež svírá meč. Touto obětí usmírím tvou duši. (Zavraždí první dítě). Co znamená ten náhlý hluk? Připravují zbraně, chtějí mě vyhnat. Vystoupím až nahoru, na střechu našeho domu, teď když už začalo vraždění. (Ke druhému dítěti) Pojď se mnou a doprovod mě. (K mrtvému dítěti) Tvoje tělo samo vynesu s sebou nahoru. Nyní, srdce, do díla. Neplýtvěj svou silou ve skrytu. Ukaž lidem, čeho jsou schopny tvé ruce...“ Seneca: Medea. 969 - 977

licet, feci. uoluptas magna me inuitam subit, et ecce crescit. derat hoc unum mihi, spectator iste. nil adhuc facti reor: quidquid sine isto fecimus sceleris perit..."⁸⁴

Medeina rozpolcenost se ukazuje především v tom, že nedokáže ovládat svůj hněv a její vztek je daleko silnější než výčitky svědomí. Ani Iasonovy prosby jí nezabrání ve vraždě druhého dítěte. Vylíčení scény vraždy přímo na jevišti souvisí s tím, že Senekova dramata byla určena spíše pro čtení, a nikoliv pro divadelní představení, jak tomu bylo u dramát řeckých. To potvrzuje také následná scéna, při které Medea hází mrtvá těla svých synů dolů ze střechy k nohám Iasonovým, čímž se jich zcela zříká a vrací je otci. U Eurípida se Iáson svých dětí zřekl již dříve, a proto nemá nárok ani na jejich mrtvá těla. Vraždou dětí celá tragédie končí.

Od začátku příběhu nám Seneca prezentuje Medeu jako nevyrovnanou ženu, jež se neustále nedokáže rozhodnout, zda má, nebo nemá vykonat svou pomstu. Můžeme také zpozorovat její kolísavou náladu. Snaží se přesvědčit sama sebe o správnosti svého rozhodnutí. Po první vlně vzteku se pokouší pochopit, proč ji Iason zradil. Jeho vinu zlehčuje a chce ji shodit na Creonta. Právě Creon a jeho dcera hrají hlavní roli v jejím počátečním plánu msty.

Stejný motiv lásky k Iasonovi můžeme nalézt i v Ovidiově díle *Listy heroin (Heroides)*. Medea se v něm vyznává z lásky ke svému muži i po zradě. Vzpomíná na osudnou chvíli, kdy potkala Iasona a zamilovala se do něho, poukazuje na všechny skutky, které vykonala proto, aby pro

⁸⁴ „Jdi, zločin je dokonán, ne však pomsta. Dokonči ji, dokud jsou ruce v díle. Proč se nyní zdráháš, duše? Proč váháš, vždyť můžeš. Už opadl hněv. Lituji toho činu. Stydím se. Co jsem to udělala, já ubohá? Ubohá? Ať si mě to mrzí, už jsem to udělala. Velká rozkoš mě zaplavuje proti mé vůli, a hle, roste. Toto jediné mi chybělo – tenhle divák. Nic, co jsem doposud spáchala, nepočítám: všechny zločiny, které jsem spáchala bez něho, neplatí...” Seneca: Medea. 986 - 994

něj získala zlaté rouno: „...proditus est genitor, regnum patriamque reliqui, munus in exilio quod licet esse tuli...“⁸⁵

I po všech útrapách je Medea ochotna na všechnu bolest zapomenout a úslužně prosí Iasona, aby se k ní vrátil: „...per superos oro, per avitae lumina flammae, per meritum et natos, pignora nostra, duos, redde torum, pro quo tot res insana reliqui!“⁸⁶

Ovidius se ve svém pojetí Medey ztotožňuje se Senekou. U Eurípida je situace poněkud jiná. Médeia přestane Iásona milovat v momentě, kdy se dozvídá pravdu a její nenávist se prohlubuje po té, co ji Kreón vyžene.

Senekova Medea začíná pochybovat o svých citech k Iasonovi, o jeho hrdinství a lásce k dětem. V tu chvíli již nebere na jejich otce žádné ohledy, což vede až k tragickému vyústění příběhu. Medea velmi těžce nese, že ji zavrhuje pro jinou ženu.

Zlomovým momentem celé Senekovy tragédie je scéna, kdy se Medea setkává s Iasonem. Snaží se ho přesvědčit, aby s ní prchl, on však odmítá. I přes arogantní chování Iasona se ho Medea stále pokouší získat na svou stranu a zoufale ho prosí o návrat. Ten však na její prosby reaguje negativně a vyzývá ji, ať již opustí království a zachová kvůli dětem chladnou hlavu. V tom okamžiku do hry vstupují děti. Medea se obává, aby nevyrostaly se společnými potomky Iasona a Creusy. Její ponižování před Iasonem pokračuje i nadále a její náklonnost hraničí až se sebeobětováním se pro muže, jenž o ni nestojí. Iason však trvá na svém rozhodnutí a opět žádá Medeu, aby odešla do vyhnanství, aniž by si uvědomoval, že nemá kam jít, neboť si všechny okolní panovníky znepřátelila.

⁸⁵ „Otce jsem zradila, království opustila, vlast svou. Vzala jsem odměnu: v exilu žít jako psanec.“
Ovidius: Heroides. XII

⁸⁶ „Při bozích, prosím, při světlé památce předků, při zásluhách i dětech dvou, jež našim jsou poutem, manželství vrať mi, pro které, šílená, tolik jsem vytrpěla.“ Tamtéž.

Teprve nyní se hněv Medey zcela obrací proti Iasonovi a stává se cílem její pomsty. Žádá ho o doprovod dětí, což Iason odmítá, a dokazuje tím lásku k dětem: „*Parere precibus cupere me fateor tuis; pietas uetat: namque istud ut possim pati, non ipse memet cogat et rex et socer. haec causa uitae est, hoc perusti pectoris curis leuamen. spiritu citius queam carere, membris, luce.*“⁸⁷

V tuto chvíli si Medea uvědomí, jak moc Iason své děti miluje, a její pomsta tak nabude konkrétní podoby: „*Sic natos amat? bene est, tenetur, uulneri patuit locus.*“⁸⁸

Po osudném rozhovoru s Iasonem se veškerá láska mění v nenávist a hněv. Medea se stává ženou toužící po pomstě a jediným smyslem jejího života je zničit Iasona tím, co na světě nejvíce miluje. Teprve nyní již na scénu vstupuje Medea, se kterou se setkáváme u Eurípida na začátku dramatu. Není již rozpolcenou ženou, ale zcela v ní převládla temná stránka osobnosti.

Když začíná připravovat pomstu, neváhá využít svých kouzelnických schopností a svolává na pomoc bohy smrti: „*Comprecor uulgus silentum uosque ferales deos et Chaos caecum atque opacam Ditis umbrosi domum, Tartari ripis ligatos squalidae Mortis specus.*“⁸⁹

Tyto drsné scény Medeinych příprav na pomstu nelze vysvětlovat pouze krutostí Senekovy doby a literární manýrou, ale autorovým záměrem ukázat opravdu zhoubné následky vášní, konkrétně hněvu. Medeiny vášně stále rostou

⁸⁷ Iason: „Přiznávám, že bych rád vyslyšel tvé prosby, ale otcovská láska mi to nedovoluje. Ani král a můj tchán by mě nedonutil, abych na toto přistoupil. Ony jsou smyslem mého života, jsou útěchou srdce šířaného starostmi. Spíše bych mohl postrádat vlastní dech, údy a zrak.“ Seneca: Medea. 544 - 549

⁸⁸ „Tolik miluje děti? To je dobře! Mám ho. Otevřel se prostor pro ránu.“ Seneca: Medea. 549 - 550

⁸⁹ „Vzývám národ mlčenlivých, vás, bohové smrti, i temný chaos, chmurný palác stinného boha, a jeskyni nečisté smrti, připoutanou ke břehům Tartaru“ Seneca: Medea. 740 - 743

a nabývají zvrácenější podoby. Roste i její síla a nezranitelnost.⁹⁰

Charakteristickým rysem Senekovy stoické filozofie je silná vůle k výchovnému působení pomocí dvou základních příkladů – pozitivního (jak se člověk má chovat) a negativního (jak se chovat nemá). A právě prostřednictvím Medey, jako negativního příkladu, se nám snaží ukázat, kam až mohou vést důsledky nesprávného a neuváženého rozhodování.⁹¹

Podle mého přesvědčení je Medea nešťastná žena, jež ztratila svou jistotu v rodině a najednou se ocitá sama v cizím prostředí. Není ztělesněním zla, je to žena zmítaná bolestí ze ztráty milovaného člověka a tato bolest se postupně mění v nenávist. Je otázkou, zda by byla schopna podobného činu, kdyby jí byly vnější okolnosti nakloněny.

⁹⁰ Seneca: Medea. Praha 2002, s. 23

⁹¹ Polehla, Petr: Egregius insectator vitiorum. In: Seneca. Praha 2002, s. 4

IV. Publius Cornelius Tacitus

1. Život a dílo

Publius Cornelius Tacitus se narodil okolo roku 55 n. l. pravděpodobně v rodině patřící do jezdeckého stavu. Po studiích v Římě se roku 78 n.l. oženil s dcerou vojenského velitele Gnea Iulia Agricoly proslulého záslužnými činy pro římské impérium.

Tento sňatek mu usnadnil vstup do veřejného života. Svou politickou kariéru započal za vlády císaře Vespasiana (69–79 n. l.) a pokračoval v ní i za vlády Tita (79–81 n. l.) a Domitiana (81–96 n. l.).

Roku 88 n. l. získal Tacitus hodnost praetora a jeho jméno se objevuje také na seznamu jednoho z nejvýznamnějších kněžských sborů – kolegia *quindecim viri sacris faciundis*. Patrně pověřen nějakými úkoly pobýval po té nějakou dobu mimo Řím, a to v Galii a Germánii.⁹²

Téměř veškeré údaje o samotném životě a politické dráze lze vyčíst z Tacitových vlastních děl, zejména z některých pasáží *Dějin (Historiae)*, *Rozpravy o řečnících (Dialogus de oratoribus)* či *Životopis Iulia Agricoly (De vita et moribus Iulii Agricola)*. Za zdroj informací nám mohou posloužit také některé dopisy Plinia Mladšího, jenž byl nejen Tacitovým součastníkem, ale i jeho dobrým přítelem.

Doba Tacitova úmrtí není přesně známa. Prameny uvádí, že sice přežil císaře Traiana, jenž zemřel v roce 117 n. l., ale zřejmě zemřel již v prvních letech vlády císaře Hadriana.⁹³

⁹² Conte, G. B.: *Dějiny římské literatury*. Praha 2003, s. 467

⁹³ Tamtéž.

Veřejně literárně činný začal být Tacitus až po smrti svého tchána. Protože nemohl být v době jeho pohřbu v Římě a pronést chvalořeč, sepsal na jeho počest roku 98 n. l. spis nazvaný *Životopis Iulia Agricoly* (*De vita et moribus Iulii Agricolae*). Téhož roku vydal pojednání *O původu, poloze, mravech a národech Germánů* (*De origine, situ, moribus ac populis Germanorum*), známé spíše pod názvem *Germánie* (*Germania*). Tato monografie je vzácným pramenem pro poznání společenského života a mravů germánských kmenů. Tacitus podává nejprve celistvý pohled na jejich život, a poté se věnuje jednotlivým kmenům. Po literárně-historické stránce je nutno poukázat na to, že se *Germánie* řadí ke spisům geograficko-etnografickým, které byly součástí historických děl.⁹⁴ Dílo nevzniklo na základě poznatků získaných pobytem v Germánii, ale výlučně studiem písemných pramenů.⁹⁵

Dalším Tacitovým dílem je spis *Rozprava o řečnících* (*Dialogus de oratoribus*). Hlavním obsahem *Rozpravy* jsou osudy řečnictví a příčiny jeho úpadku v době 1. stol. n. l. I když píše o řečnictví a v literatuře je často uváděn mimo jiné také jako řečník, podle Albrechta Dihla, profesora klasické filologie v Heidelbergu, nejsou pro Tacitovy řečnické aktivity dochovány žádné doklady.⁹⁶

První Tacitova díla byla jen přípravou pro vznik jeho velkých a pro poznání římských dějin důležitých spisů, napsaných v době panování císaře Traiana. Jsou to *Dějiny* (*Historiae*) o čtrnácti knihách a *Letopisy* (*Annales*) o šestnácti knihách.

V *Dějínách* vylíčil Tacitus události svého mládí v letech 69–96 n. l., což je období od vlády císaře Galby po

⁹⁴ Tronskij, I. M.: *Dějiny antické literatury*. II. díl. Praha 1956, s. 272

⁹⁵ I když Tacitus sám poukazuje na mnohost a rozličnost svých informačních zdrojů, vyskytla se domněnka, že největší část údajů pochází z *Válek v Germánii* Plinia Staršího, který se sám účastnil vojenských výprav za Rýn. Conte, G. B.: *Dějiny římské literatury*. Praha 2003, s. 479

⁹⁶ Dihle, Albrecht: *Die griechische und lateinische Literatur der Kaiserzeit*. München 1989, s. 227

smrt císaře Domitiana. Zachovaly se však jen první čtyři knihy a počátek páté, ve kterých vylíčil události z let 69-70 n. l.

Obsáhlejší dílo *Letopisy*, z nichž se dochovaly v úplnosti pouze knihy I.–IV. a XI.–XVI. (částečně i knihy V. a VI.), zachycují události „Od smrti božského Augusta“ (*Ab excessu divi Augusti*) až do smrti Neronovi, tj. od roku 14 do roku 68 n. l. Tato dvě díla patří k vrcholům římské historiografie.⁹⁷

Tacitus nebyl pouhý vypravěč, ale pátral po příčinách a smyslu všech událostí a snažil se objevit nejskrytější nitro postav, o nichž psal. I když si stojí za svým názorem o nutnosti vzniku císařství, líčí život za vlády císařů v chmurném a monotónním rámci. Jak lze vyčíst z *Letopisů*, zdají se Tacitovi dějiny císařství oproti době republiky méně slavné a jednotvárné. Je mír, císař nedbá o rozšíření hranic, a jemu pak nezbývá než psát o procesech, zradách, popravách nebo sebevraždách.⁹⁸ Na druhou stranu si Tacitus dobře uvědomuje, že jedině císař je schopen zajistit jednotu říše a stabilitu vojska.⁹⁹

Co se týká pramenů k *Dějínám* a *Letopisům*, přestože se o nich vedou do dnešních dnů spory, byla některá fakta s jistotou potvrzena. Tacitus měl přístup k úředním dokumentům, jako byla *acta senatus* (zápisky ze zasedání senátu) a *acta diurna populi Romani* („denní události římského národa“). Měl i možnost nahlédnout do projevů některých císařů, např. Tiberia a Claudia.

Tacitus v podávání dějin patřil mezi nejpečlivější antické autory. Podařilo se vyvrátit tvrzení, že se vždy držel pouze jednoho pramene a jeho údaje korigoval podle

⁹⁷ Conte, G. B.: *Dějiny římské literatury*. Praha 2003, s. 467

⁹⁸ Nováková, Julie: *Devět kapitol o tak zvaném stříbrném věku římské slovesnosti*. Praha 1953, s. 62

⁹⁹ Conte, G. B.: *Dějiny římské literatury*. Praha 2003, s. 476

svého uvážení. Prokázalo se, že autor naopak vždy vycházel z celé řady zdrojů, různě je kombinoval a nebál se ani propojit zprávy různých názorových tendencí.¹⁰⁰

2. Dějiny (*Historiae*) a Letopisy (*Annales*)

Po prostudování *Dějin* a *Letopisů* je zřejmé, že se Tacitus úlohou ženy v tehdejší společnosti příliš nezabýval, a proto není zcela patrné, jaké stanovisko k této problematice sám zaujímal. Tacitovou prioritou bylo zachycení a uchování historických událostí pro další generace.

Nezájem Tacita o postavení ženy v soudobé společnosti odpovídá celkové koncepci jeho díla, v němž převažují politické aspekty nad sociálními. Pokud se pak vůbec soustřeďuje na ženy, zajímají ho ty, které svým postavením zasahovaly do veřejného života. Nejčastěji to byly manželky nebo milenky samotného císaře, či ženy pohybující se v jeho bezprostředním okolí, které s ním byly v úzkém příbuzenském vztahu.

Tacitovy *Letopisy* jsou pramenem pro poznání osudů řady významných římských císařoven, které disponovaly v prvním století n. l. z římských žen největší svobodou. I když neměly politická práva, četné z nich se staly „šedými eminencemi“, uplatňujícími svůj vliv na rozhodnutí panovníka. Jako důkaz jejich postavení může sloužit i fakt, že byly po své smrti často prohlášeny za bohyně.¹⁰¹

V době raného císařství zaujímala mezi ženami nejvýznamnější postavení Livia, druhá manželka císaře

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 479

¹⁰¹ Müller, Karel: *Ženská otázka v klassickém starověku*. Díl druhý. Praha 1916, s. 114–115

Augusta. Augustus si jí velmi vážil, často s ní rozmlouval o vladařských rozhodnutích a její názor nezavrhoval. Livia si byla plně vědoma svého postavení a velké moci i vlivu využila ve prospěch svůj i svých dětí – přiměla císaře k adopci svých dvou synů z prvního manželství, Tiberia a Drusa.¹⁰²

Tacitus v *Letopisech* vykresluje Livii jako ženu zcela bezskrupulózní, která v touze po moci využívá i nejdrastičtějších metod. Svého postavení dosáhla zejména díky schopnosti ovládat manžela. „*Nihil primo senatus die agi passus [est] nisi de supremis Augusti, cuius testamentum inlatum per virgines Vestae Tiberium et Liviam heredes habuit. Livia in familiam Iuliam nomenque Augustum adumebatur;...*“¹⁰³

Podobně vykresluje Livii i Suetonius, který rovněž poukazuje na oddanost císaře ke své ženě. Svědčí o tom, podle Suetonia, i poslední Augustova slova, pronesená těsně před smrtí: „*Livia, nostri coniugii memor vive, ac vale.*“¹⁰⁴

Dle mého názoru se dá Livia pokládat za průkopnici v boji za rovnocenné postavení žen na císařském dvoře. Svou moc však chtěla využít ne k prospěchu říše, ale ke svému.

Na rozdíl od Tacita se Suetonius podrobněji věnuje také dětem císaře Augusta. Podle jeho slov vedl císař své dcery a vnučky k disciplíně a zakazoval jim mluvit veřejně, aby zamezil sebemenším prohřeškům vůči dvorské etiketě. Dceru Julii a vnučku stejného jména poslal pro jejich nevázaný životní styl dokonce do vyhnanství.

Dceři zakázal Augustus jakékoli výhody císařského dvora, a neuznal ani dítě své vnučky. Odpor vůči oběma ženám

¹⁰² Bednářová, Věra: *Postavení ženy ve starověku*. Praha 1941, s. 24

¹⁰³ „V prvním zasedání senátu dovolil jednat jen o posledních počtech Augustových: jeho závěť, kterou přinesly panny Vestiny, ustanovila za dědice Tiberia a Livii. Livie byla přijata do rodiny Iuliů s čestným názvem Augusta.“ Tacitus: *Annales*. I, 8

¹⁰⁴ „Livie žij ve vzpomínce na naše manželství a buďzdráva.“ Suetonius: *De vita Caesarum*. II, 99

projevil i v poslední vůli, kde zakázal, aby byly obě Julie pohřbeny v jeho hrobě. Dle Suetonia o nich často mluvil jako o „...quam tris vomicas ac tria carcinomata sua...“¹⁰⁵

Mezi další císařovny, jež díky svým schopnostem dokázaly ovlivnit rozhodnutí manželů, patří také Agrippina starší, Valeria Messalina, Agrippina mladší a Sabina Poppaea. O posledně jmenované Tacitus píše: „*Namque Otho pueritiam incuriose, adulescentiam petulanter egerat, gratus Neroni aemulatione luxus. eoque Poppaeam Sabinam, principale scortum, ut apud conscium libidinum deposuerat, donec Octaviam uxorem amoliretur. mox suspectum in eadem Poppaea in provinciam Lusitaniam specie legationis seposuit.*“¹⁰⁶

Sabina Poppaea se spolu s Valerií Messalinou a Agrippinou mladší zapsaly do dějin zejména svými krvavými činy. Na popud Sabiny Poppaey například císař Nero zapudil, poslal do vyhnanství a následně nechal zavraždit svou ženu Octavii, jejíž místo pak Poppaea zaujala, a tím utvrdila své postavení nejmocnější ženy říše.

Tacitus Poppaeu paradoxně zachycuje jako krásnou a vzdělanou ženu, jejíž „...sermo comis nec absurdum ingenium.“¹⁰⁷ Na veřejnosti se prezentovala jako žena mravná, ve skutečnosti žila nevázaným životem a nedělala rozdíly mezi manželem a milenci. Jako manželka římského jezdce Ruffia Crispina se nechala svést blízkým Neronovým přítelem Othonem, za nějž se později také provdala.¹⁰⁸ Manželství s Othonem však bylo pro ni pouze odrazovým můstkem ke splnění snů. Velmi brzy se díky svému muži setkala s Neronem, který podlehl její kráse: „...sed accepto aditu

¹⁰⁵ „...rakovinových vředech a třech zhoubných nádorech...“ Suetonius: De vita Caesarum. II, 65

¹⁰⁶ „Vždyť Otho prožil své dětství bezstarostně, jinošský věk nevázaně, u Nerona byl oblíben pro závodění v prostopášnosti. Proto také Poppaeu Sabinu, císařskou nevěstku, si u něho schoval jako u důvěrníka chlípných výstředností, dokud se nezbavil své manželky Oktávie, později ho však pro podezření kvůli téže Poppaei odklidil do provincie Lusitánie pod pláštěm úřadu místodržitele.“ Tacitus: Historiae. I, 13

¹⁰⁷ „Řeč byla přívětivá, duch bystrý.“ Tacitus: Annales. XIII, 45

¹⁰⁸ Tamtéž.

*Poppaea primum per blandimenta et artes valescere, imparem cupidini et forma Neronis captam simulans; mox acri iam principis amore ad superbiam vertens, si ultra unam alteramque noctem attineretur, nuptam esse se dictitans, nec posse matrimonium omittere, devinctam Othoni per genus vitae, quod nemo adaequaret: illum animo et cultu magnificentum; ibi se summa fortuna digna visere...*¹⁰⁹

V cestě za postavením nejmocnější ženy říše však Poppae nestála pouze Octavie, ale také Neronova matka Agrippina, jež měla na svého syna stále obrovský vliv. Poppaea však z této vazby syna na matku učinila Neronův nedostatek a jeho nesamostatnost použila jako argument k tomu, aby si ji vzal za ženu: „*Haec atque talia lacrimis et arte adulterae penetrantia nemo prohibebat, cupientibus cunctis infringi potentiam matris et credente nullo usque ad caedem eius duratura filii odia.*“¹¹⁰

Tacitus v Letopisech uvádí, že v touze udržet si moc, docházela Agrippina za synem připravena spáchat incest. Nero se však matce vyhýbal a pod tlakem milenky se rozhodl ženu, díky níž se stal císařem, zavraždit. Jeho první plán, který měl vypadat jako nešťastná náhoda, však ztroskotal a nakonec svou matku nechal zavraždit setníkem, jenž ji probodl mečem přímo v její ložnici.

Agrippina svůj osud však předvíдалa: „*Nam consulenti super Nerone responderunt Chaldaei fore ut imperaret*

¹⁰⁹ „Když však byl Poppaei povolen přístup k němu, nabývala vlivu zprvu lichotkami a úskoky, předstírajíc, že nemůže odolat vášni a že je Neronovou krásou okouzlena. Když již později císař planul láskou, dělala drahoty, a jestliže ji zdržoval déle než jednu nebo dvě noci, říkala, že je vdaná a že se nemůže vzdát manželství, že je připoutána k Othonovi pro jeho způsob života, jemuž není rovno. On prý je muž vysoké duševní i životní úrovně, u něho prý vidí vlastnosti hodné nejvyššího postavení.“ Tacitus: Annales. XIII, 46

¹¹⁰ „Když takto a podobně mluvila, dojmajíc ho slzami a zchytralostí milenky, nebránil tomu nikdo, protože všichni toužili, aby byla zlomena moc matčina, a nikdo nevěřil, že se syn v své nenávisti zatvrdí až k jejímu zavraždění.“ Tacitus: Annales. XIV, 1

matremque occideret; atque illa „occidat“ inquit, „dum imperet.“¹¹¹

Agrippina byla se svým osudem smířena, jejím největším přáním a cílem života bylo učinit ze syna císaře. Pro tuto myšlenku byla schopná učinit cokoli, dokonce i zavraždit svého manžela císaře Claudia a obětovat vlastní život.

Poppaei se tak podařilo odstranit první překážku stojící jí v cestě, ale stále tady ještě byla Neronova legální manželka Octavie. Nero se rozhodl pod rouškou občanského rozvodu svou ženu odstranit, později ji, jak uvádí Tacitus, vypudil do Kampánie: „... *mox in Campania[m] pulsa est addita militari custodia.*“¹¹²

Tacitus ve svém díle prezentuje Octavii jako ženu skromnou a oblíbenou u lidu. Lze to doložit pasážemi popisujícími oslavu lidu po návratu Octavie, které byly doprovázeny kácením Poppaeiných soch a uctíváním Octaviiných obrazů.

Poppaea se velmi zalekla toho, aby se císař nenechal přesvědčit k návratu ke své ženě. Dlouhou řečí mu vnukla myšlenku, že se ji Octaviini chráněnci a otroci pokusili odstranit, a stejně tak se chopí zbraní i proti císaři, pokud budou mít vůdce. A tím by byla právě Octavie, kdyby se vrátila do Říma. Díky tomuto nařčení se Poppaei podařilo vzbudit u císaře hněv i strach.

Nyní bylo třeba nalézt vhodnou osobu pro usvědčení Octavie. Tu Nero objevil v Anicetovi, vrahovi své matky. Pod příslibem bohaté odměny se muž přiznal k milostnému poměru s císařovou manželkou. Nero poté veřejně oznámil, že Octavie podplatila Aniceta v naději, že pro ni získá loďstvo. To

¹¹¹ „Když se totiž vyptávala na Nerona astrologů, odpověděli jí, že bude vládnout, že však zavraždí svou matku, a ona řekla: Ať zavraždí, jen když bude vládnout.“ Tacitus: *Annales*. XIV, 9

¹¹² „Později byla vypuzena do Kampánie a přidělena jí vojenská stráž.“ Tacitus: *Annales*. XIV, 60

však nebylo veškeré obvinění. Podle Neronových slov podstoupila potrat. Na rozkaz císaře byla Octavie uvězněna na ostrově Pandaterii.

I přesto, že se Tacitus nevyjadřuje o císařovnách příliš lichotivě, jedna žena u něj dokázala vyvolat lítost a soucit. Byla to právě Octavie, na niž pohlížel jako na ženu, pro kterou se vstup do manželství rovnal počátku její vlastní zkázy: „...sed illis robur aetatis adfuerat; laeta aliqua viderant et praesentem saevitiam melioris olim fortunae recordatione adlevabant: huic primum nuptiarum dies loco funeris fuit, deductae in domum, in qua nihil nisi luctuosum haberet, erepto per venenum patre et statim fratre; tum ancilla domina validior et Poppaea non nisi in perniciem uxoris nupta; postremo crimen omni exitio gravior.“¹¹³

Vyhnanství Octavie se však zdálo jako lehký trest za spáchání činů, ze kterých byla obviněna. Jak císař, tak Poppaea se jí chtěli zbavit navždy. Byla tedy odsouzena k smrti: „Restrigitur vinculis venaeque eius per omnes artus exsolvuntur; et quia pressus pavore sanguis tardius labebatur, praefervidi balnei vapore enecatur. additurque atrocior saevitia, quod caput amputatum latumque in urbem Poppaea vidit.“¹¹⁴

Poppaein sen se splnil. Odstranila všechny překážky a stala se ženou nejmocnějšího muže své doby, manželkou císaře Nerona.

¹¹³ „Ale ty byly již v nejlepších letech, zažily přece leckteré radosti a ulehčovaly si přítomný krutý osud vzpomínkou na lepší minulost. Této však byl hned svatební den prvním krokem k hrobu, byla totiž uvedena do domu, v němž jí čekal jen samý smutek, byl jí jedem vyrván otec a pak hned bratr, pak byla služka mocnější než paní a s Poppeaou bylo uzavřeno manželství jen ke zkáze Neronovy choti a konečně přišlo obvinění krutější než každá smrt.“ Tacitus: Annales. XIV, 63

¹¹⁴ „Byla pevně spoutána a na všech údech jí byly otevřeny žíly, a poněvadž se krev zaražená zděšením řinula příliš zdlouhavě, byla usmrcena parou velmi horké lázně. To bylo dovršeno ještě hroznější ukrutností: na její hlavu, jež byla utáta a přinesena do Říma, se Poppaea podívala.“ Tacitus: Annales. XIV, 64

Císařovny nejsou líčeny z pohledu Tacita v příliš kladném světle. Podle mého názoru viděl Tacitus v císařovnách ženy, které celý život bojovaly za své postavení, musely obstát ve světě ovládaném muži, a proto se v mnoha ohledech musely chovat jako oni. Být neústupné, potlačit v sobě jakékoliv zábrany. Pro udržení svých pozic však musely hledat i jiné cesty než muži, a tak jejich hlavní zbraní byla inteligence a schopnost ovládat syny či muže. Před veřejností nesměly ukázat své slabosti a dávat průchod citům.

Byly to ženy hrdé, které se těžko vyrovnávaly se svou porážkou. Jako příklad můžeme uvést osud Agrippiny starší. Ta byla velmi blízko tomu stát se císařovnou. Jejím mužem byl Germanicus, předurčený nástupce císaře Tiberia. Poté, co byl však její manžel zabit při válečné výpravě, své postavení ztratila. S tím se však nehodlala smířit a vedla neustálý boj s císařem, který se ji všemi prostředky snažil potupit: „...conuiciantique oculum per centurionem uerberibus excussit...“¹¹⁵

Takto nám nenávisť Tiberia k Agrippině představuje Suetonius. Není jisté, zda byla Agrippina zavražděna či zvolila dobrovolný odchod. Podle Suetonia se jednalo o ženu silnou, která se rozhodla ukončit svůj život dobrovolně a umřít hladu. Tacitus na rozdíl od Suetonia není zcela přesvědčen ani o vraždě, ani o sebevraždě, ale spíše se přiklání k zavraždění Agrippiny. Poukazuje totiž na to, že ji Tiberius nenáviděl do takové míry, že by se neostýchal nechat ji zavraždit. A zároveň vidí v Agrippině ženu tvrdou a vládyčtivou, nikoli zlomenou, která by si dobrovolně vzala život.¹¹⁶

¹¹⁵ „Když ho zasypala urážkami, nařídil centuriónovi, aby ji zbičoval a vyrazil jí oko.“ Suetonius: De vita Caesarum. III, 53

¹¹⁶ Tacitus: Annales. VI, 25

Přirozená smrt věkem byla pro císařovny neznámým pojmem. Nikdy si nemohly být jisté, že se nestanou cílem intrik. Možná proto se také kolem sebe snažily šířit strach ze své moci a dávaly nepřítelům najevo, že v nich mají silného protivníka. Dalším příkladem, vedle osudu Agrippiny, může být třetí žena císaře Claudia Valeria Messalina, jejíž poprava je dramaticky vyličená Tacitem na konci jedenácté knihy *Letopisů*. Messalina byla manželem odsouzena k trestu smrti poté, co za jeho nepřítomnosti slavila veřejně svatbu se svým milencem Silonem. Tacitus nepolemizuje nad tím, zda si císařovny takovou smrt zaslouží, orientuje se pouze na vyličení těchto událostí, i když s velkou dávkou dramatičnosti.

Jak již bylo uvedeno, hlavním záměrem Tacitova díla se stalo zachycení politických a nikoliv sociálních dějin. Podle něho nehrála žena v politickém vývoji Římské říše příliš důležitou roli, a tento jeho názor se projevuje právě v absenci podrobnějších zpráv o každodenním životě žen.

I když je Tacitus skvělý vypravěč a jednotlivé postavy se snaží psychologicky vykreslit a ukázat změnu lidské povahy pod vlivem moci, nevyjadřuje svým dílem vlastní pocity a touhy jako například satirikové či básníci, na jejichž subjektivních vjemech jsou jejich díla postavena.

3. Germánie (*Germania*)

Jak jsem již uvedla, Tacitus se ve svých spisech nezmiňuje o postavení žen patřících do nižších vrstev. Tyto ženy neměly žádný vliv v politické sféře, a právě z tohoto důvodu se zřejmě nezdají být pro Tacita zajímavé.

V jednom díle se však o životě prostých žen dočíst můžeme. Paradoxně ne žen římských, ale germánských. Ze spisu *Germánie* je zřejmé, že germánské ženy měly na rozdíl od Římanek lepší postavení. Tacitus sám uvádí: „*Inesse quin etiam sanctum aliquid et providum putant, nec aut consilia earum aspernantur aut responsa neglegunt.*“¹¹⁷

Život germánské ženy se v mnoha ohledech lišil od římské. V Římě přinášela do manželství věno žena, která tak zároveň přecházela z opatrovnictví otce do opatrovnictví manžela. U Germánů tomu bylo naopak. Věno do manželství přinášel muž. Jednalo se o užitečné dary, například dobytek či koně. Ženě se hned po vstupu do manželství připomínalo, že nestojí stranou manželových zájmů, ale že je jeho družkou jak v míru, tak v době války a je povinna mu vždy stát po boku.

Podle Tacitova názoru žily germánské ženy cudným životem. Jako doklad tohoto tvrzení uvádí, že na rozdíl od žen žijících v Římě, neměly Germánky možnost žádného rozptýlení v podobě divadla či hostin. Tato pasáž poukazuje také na tehdy velmi časté předsudky, které vnímaly veřejnou zábavu jako ohrožení, či dokonce zhoubu ženské mravnosti.

Vedle divadla byla velmi kritizována účast Římanek na hostinách, při nichž se zvyšovala pravděpodobnost navázání styků mezi ženami a muži. Do vlády císaře Augusta platil zvyk, že zatímco muži leželi, ženy při hostinách seděly. Poté, co již ženy mohly vedle mužů ležet, docházelo k daleko bližším kontaktům a rychlejšímu navázání styků.¹¹⁸ Toto potvrzuje i Suetonius při popisování nemorálního života císaře Caliguly. Ten si při hostině umisťoval po levici své sestry, s nimiž měl incestní styky, a po pravici manželku.

¹¹⁷ Germáni dokonce věří, že ženy mají v sobě něco božského a věsteckého, nepohrdají proto jejich radami a dbají na jejich výroky.“ Tacitus: *Germania*. I, 8

¹¹⁸ Müller, Karel: *Ženská otázka v klassickém starověku*. Díl druhý. Praha 1916, s. 110

Problematiky cizoložství se Tacitus dotkl i v *Germánii* – podle něj v této zemi téměř neexistovala, a pokud by už došlo k situaci, kdy by žena byla nevěrná muži, bylo její potrestání pouze v rukou samotného muže: „...*abscisis crinibus nudatam coram propinquis expellit domo maritus ac per omnem vicum verbere agit; publicatae enim pudicitiae nulla venia: non forma, non aetate, non opibus maritum invenerit. Nemo enim illic vitia ridet, nec corrumpere et corrumpi saeculum vocatur...*“¹¹⁹

V této pasáži se opět potvrzuje Tacitův názor na římské ženy a na římskou společnost vůbec. Celkové uvolnění mravů bylo trnem v oku nejen jemu, ale také řadě dalších vzdělaných mužů. Volali po nápravě společnosti a po návratu k tradičním římským hodnotám, především pevné rodině jako základu celé společnosti.

Tacitus si všímá souvislosti morálky národa s jeho životním stylem. V Římě se vzrůstajícím majetkem a luxusem stoupala rozvodovost a uvolňovaly se mravy. Germánské kmeny žily naopak mnohem skromněji, jejich ženy se nelíčily, nenosily šperky a jejich oděv byl stejný jako oděv mužů – lněné roucho zpestřené pouze nachovou barvou. Tacitus upozorňuje také na skutečnost, že prohřešky proti společenskému úzu, kterým u jiných národů nezabrání ani zákony, koriguje u Germánů jejich vlastní morální kodex. Za příklad uvádí vraždu dětí, kterou Germáni považují za nepřípustnou nikoliv ze strachu z trestu, ale neprohřešili by se vůči svému svědomí.

Tacitus ve svém spise zachycuje také výchovu dětí u germánských kmenů. Germánské děti vyrůstaly polonahé a

¹¹⁹ „...ostřihá jí vlasy, strhne z ní šat, před zraky příbuzných ji vyhodí z domu a žene ji karabáčem přes celou vesnici. Porušení cudnosti se totiž neodpouští, takové ženě nepomůže k manželovi ani krása, ani mládí, ani bohatství. Tam se totiž nikdo nesměje neřestem a nikdo neříká, že to s sebou nese doba, svádět a nechat se svádět.“ Tacitus: *Germania*. I, 19

špinavé, ale díky tomu vyrostly podle Tacita v silné a zdatné lidi. U germánských kmenů byli novorozenci více spjati s matkami, které je, na rozdíl od Římanek, samy kojily. Tacitus se přímo nezmiňuje o výchově dívek, ale lze předpokládat, že byly stejně jako v Římě připravovány na svou budoucí roli manželky a matky.

Podle toho, jak Tacitus líčí ve svém spisu postavení germánských žen, lze dojít k závěru, že se těšily daleko větší úctě než ženy římské. Germáni totiž věřili, že je v ženě něco božského a věšteckého, proto také brali v úvahu její názory. Jako příklad ve svých *Dějínách* uvádí Tacitus Albrunu, germánskou věstkyni žijící přibližně v době Drusova tažení, již si Germáni velice vážili pro její schopnosti, a Valedu, germánskou kněžku a věstkyni. Valeda byla svým lidem velmi uctívána, a díky tomu měla také značný politický vliv.

Co se týče účelu vzniku *Germánie*, nemohli se badatelé dlouhou dobu shodnout, zda její úlohou nebylo poukázat na morální rozklad římské rodiny a proměny postavení ženy, a zda neměla být především oslavou prvotní přirozené společnosti a života germánských kmenů. Tento názor se zdá být argumentačně dobře podložen. Tacitus pokládá Germány za národ tělesně i mravně zdravý, s obdivem popisuje jejich rodinný život, úctu k ženě, přirozenou výchovu dětí, jednoduchost v jídlu i oděvu.

Jestliže měla *Germánie* hlavně ukázat rozdíl mezi mravně zkaženým Římem a čistou přirozenou společností germánských kmenů, nelze proto, podle mého názoru, brát jeho popis postavení germánských žen jako jeho vlastní, a zároveň pravdivý, pohled na tyto ženy.

I když se Tacitus nevyhýbá idealizování germánských kmenů, cítí se i nadále coby Říman nad těmito kmeny

povznesen. Líčí i jejich negativních vlastností, jako bylo opilství, lenivost, špatná hygiena či nedostatek kázně.

I přes velké znalosti o Germánech se Tacitus ve svém díle dopouští omylů. Řekové i Římané na tyto národy pohlíželi příliš zaujatě, než aby mohli pochopit jejich způsob myšlení a vysvětlit si tak některé zvláštnosti jejich chování. Zmíněné výtky však neoslabují velkou historickou hodnotu díla, zejména pro poznání obyčejných zvyklostí a mravů germánských kmenů.

4. Gaius Suetonius Tranquillus

Jako doplnění a srovnání k Tacitovi a jeho pohledu na ženu jsem zvolila nejvýznamnější dílo Suetonia *Životopisy dvanácti císařů (De vita Caesarum)*. Stalo se pro mě vhodným komparačním pramenem i přesto, že se Suetonius zaměřuje na portréty císařů a píše, podobně jako Tacitus, především o ženách z vyšších společenských vrstev

I o životě Gaia Suetonia Tranquilla máme pouze málo informací. Není známo ani datum ani místo jeho narození. Svou kariéru zřejmě začal jako advokát, poté jako správce veřejných knihoven. Tuto funkci mu přidělil sám císař Traianus. Za císaře Hadriana se stal vedoucím císařské kanceláře a archívu. Měl tak ideální prostředí pro svou badatelskou činnost. Po roce 122 n. l., kdy byl zbaven úřadu, již nejsou o Suetoniově dochovány žádné zprávy.

Suetoniové *Životopisy* shrnují v osmi knihách životy římských vládců od Caesara po Domitiana. Jde o první biografie císařů, ve kterých se autor nezabývá pouze systematickým popisem jejich života, ale snaží se pomocí

příhod ze soukromého života vykreslit i jejich povahové rysy.

Ve srovnání s Tacitem je Suetoniovo dílo zaměřeno jiným směrem. Tacitus ve svých spisech zachycuje zejména politický vývoj Římské říše a soukromému životu protagonistů velký prostor neposkytuje. Každodenní život líčí bez většího zaujetí a střízlivě. Při popisu jednání lidí se však ani Tacitus nevyhýbá zaujatosti a nezůstává objektivní.¹²⁰ Jeho prezentace důležitých aktérů politického dění podléhá literární konstrukci a snaze o dramatickost díla na úkor historických faktů.

Naproti tomu Suetonius klade větší důraz na vykreslení charakterů protagonistů než na zachycení vývoje říše. Historická fakta používá zejména pro dokreslení povahových vlastností ústředních postav díla, jejichž zachycení je pro Tacita naprosto druhořadé a nezajímavé. Suetonius není dějepisec, a jeho životopisy tak nemají prvky historického díla.¹²¹

Koncepce životopisů se odvíjí od zachycení hlavních životních etap jednotlivých aktérů. Začínají rodokmenem císaře, následuje jeho dětství, mládí, kariéra, soukromý život, jeho fyzický vzhled. Biografie jsou zakončeny panovníkovou smrtí a událostmi, které ji doprovázely.¹²²

Suetoniovo dílo bylo určeno zejména pro zábavu široké veřejnosti. Stejně jako v dnešní době byly pikantní momentky ze života veřejných osob, zejména panovníků, pro čtenáře

¹²⁰ Patrné je to při prezentaci císaře Tiberia, který nemá v Tacitově podání žádný kladný rys. Jeho vykreslení císaře však zřejmě souvisí s jeho politickými názory a kritickým pohledem na soudobou římskou společnost. Podle moderních historiků je Tacitův portrét Tiberia historicky a psychologicky nevěrohodný, neboť si všímá pouze negativních aspektů jeho vlády. Šubrt, Jiří: *Římská literatura*. Praha 2005, s. 316–317

¹²¹ Tacitovy Dějiny a Letopisy jsou uspořádány chronologicky. Pro Suetonia není naopak vnitřní chronologie životopisů jednotlivých císařů důležitá. Tamtéž, s. 321

¹²² Jeho popisy vzhledů císařů však nemůžou odpovídat jejich skutečné podobě. Vycházejí zejména z antických fyziognomických představ, podle kterých je dán vnější vzhled člověka jeho stavem mysli. Vnitřní hnutí mysli a vášně se odráží v rysech tváře, v držení těla či v chůzi. Tamtéž, s. 321–322

velmi atraktivní a zábavné. Své dílo se snažil obyčejným lidem přiblížit i výběrem jazyka. Vyhýbá se používání archaismů a jeho styl se blíží hovorové latině. I když byly Suetoniovy životopisy císařů ve velké oblibě již za jeho života, ze strany odborníků se neseťkal s kladným přijetím. Je mu vyčítána zejména historická nevěrohodnost líčených událostí.¹²³ Díky Suetoniovovi však získal životopisný žánr svou konečnou podobu a byl následován dalšími autory.

V prezentování životních osudů císařoven se Tacitus se Suetoniem do jisté míry shodují, oba dva v nich vidí převážně tvrdé a neústupné ženy. Suetoniovo líčení žen se však, dle mého názoru, přece jenom v něčem liší. V mnoha případech v nich vidí oběti krutosti svých manželů, zetů, bratrů, synů či vnuků.

Suetonius představuje ženy jako oběti sexuálních hrátek, kterých se panovníci po nabažení bez výčitek svědomí zbavují. Ve svém díle dává menší prostor osudu vznešených žen než Tacitus a zaměřuje se zejména na mužské postavy. I když se u něho setkáme se spoustou ženských jmen, většinou se jedná pouze o informaci, jaké postavení tato žena zaujímala v životě císaře. Jeho dílo je však rozsahem menší než díla Tacitova a je určeno pro běžného čtenáře. Ženy u Suetonia mají hlavně dokreslit krutost a zhýralou povahu panovníků a jsou zde degradovány na pouhý sexuální objekt.

Ztvárnění ženských postav u Suetonia zřejmě souvisí s povahou jeho díla. Suetonius se snaží, aby bylo čtivé a zajímavé pro čtenáře.

¹²³ Často se to vysvětluje tím, že po napsání kapitol o císaři Augustovi a Caesarovi již neměl přístup do císařských archívů, a byl tak odkázán na méně věrohodné zdroje. Na druhou stranu nevěnoval autor mnoho času kontrole svých zdrojů, a dochází tak k míšení historicky doložených fakt z archívů s různými neověřenými fakty a klepy. Šubrt, Jiří: Římská literatura. Praha 2005, s. 322

V. Srovnání Apuleiova, Senekova a Tacitova názorů na ženu se satiriky – Iuvenalis, Petronius a Martialis

1. Život a dílo – Decimus Iunius Iuvenalis

Iuvenalis se pravděpodobně narodil ve středoitalském Ayuinu¹²⁴ v první polovině 1. stol. n. l. Dostalo se mu zřejmě rétorického vzdělání, o čemž svědčí úroveň jeho díla. Literatuře se začal věnovat až v pokročilém věku, kdy mu bylo kolem padesáti let, do té doby se živil jako právník, ale bez větších úspěchů. Mnoho zpráv se nedochovalo ani o jeho stáří a úmrtí. Pravděpodobně zemřel někdy po roce 127 n. l., což je poslední časový údaj, který nám poskytují jeho verše.

Do dnešní doby se zachovalo šestnáct Iuvenalových satir rozčleněných do pěti knih a vydaných pod jednotným názvem *Satiry (Saturnae)*. Násilnický režim za vlády císaře Domitiana přispěl velkou měrou k jeho skeptickému pohledu na život, který se odrazil i v literární tvorbě kritizující soudobou společnost. Svými satirami prudce útočil na zkaženost obyvatel Říma, na nedostatek ušlechtilosti a na pokleslou morálku. Podle jeho vlastních slov nastala doba, ve které není možné nepsat satiru („*difficile est satiram non scribere*“), a samo rozhořčení nad římskou společností nutí člověka ke kritickým veršům („*si natura negat, facit indignatio versum*“).¹²⁵

Nejkritičtější výtky proti demoralizovanému Římu jsou uspořádány do prvních devíti satir. Pro mou práci je nejdůležitější Satira VI., jež je dokladem Iuvenalova

¹²⁴ Conte, G. B: Dějiny římské literatury. Praha 2003, s. 423

¹²⁵ Vysoký, K. Zdeněk: D. Iunius Iuvenalis a jeho dílo. In: Iuvenalis: Satiry. Praha 1972, s. 19–20

postoje k ženám. Ten na ženy, zejména na svobodné a emancipované, pohlížel jako na hlavní zdroj úpadku společnosti.

Za života Iuvenala nebylo jeho dílo příliš oblíbeno. Básník již na počátku nasazuje velmi ostrý tón, který jeho básním ubírá na účinku, a ty začínají působit jednotvárně, až nudně. Dalším negativním prvkem Iuvenalova díla je jeho neaktuálnost. Autor se stále vrací k době vlády Domitiana a svou kritikou často napadá osoby již dávno mrtvé. I přes jeho jednostranný názor na společnost a monotónnost díla se Iuvenalovi nemůže upřít značný podíl na vývoji římské satiry.¹²⁶

2. Život a dílo – Petronius Arbiter

O životě Petronia mnoho zpráv nemáme – krátce se o něm zmiňuje Tacitus v šestnácté knize svých *Letopisů*. Dochovalo se jen několik málo informací, např. o jeho zvolení konzulem roku 62 n. l. nebo o jeho sebevraždě roku 66 n. l., kterou spáchal na popud císaře Nerona.¹²⁷

Petroniovým nejznámějším dílem je román *Satirikon* (*Satyricon*), zachycující bohémský život mladíka Encolpia, dobrodruha Ascylta a mladičkého Gitona. Původně obsahoval asi dvacet knih, nejzachovalejší částí celého díla je kapitola nazvaná *Hostina u Trimalchiona* (*Cena Trimalchionis*). Má jednoduchý děj – všichni tři hrdinové jsou pozváni zbohatlíkem Trimalchionem na velkolepou hostinu, která má především demonstrovat jeho bohatství.

¹²⁶ Conte, G. B.: Dějiny římské literatury. Praha 2003, s. 427

¹²⁷ Příjmení Arbiter, doložené v rukopisné tradici díla *Satyricon* a v nepřímém svědectví, je asi třeba spojovat s Petroniovou charakteristikou Tacitem, totiž „rozhodčí ve věcech vkusu“ (*arbiter elegantiae*). Tamtéž, s. 405

Společenská událost se však zvrtné v ubohou frašku, v níž hlavní roli hlupáka a nadutce hraje sám hostitel.

Po formální stránce se *Satirikon* více než románu blíží tzv. menippské satire, kombinované s prvky dobrodružného a milostného románu.¹²⁸ Petronius také jako jeden z mála tehdejších literátů dokázal překonat sepětí s prostředím, odkud vzešel, a ve svém díle věrohodně popsal i život nižších společenských vrstev.¹²⁹ Pro zdůraznění sociálních rozdílů mezi postavami používal i formální prvky jako např. styl mluvy. Na jedné straně je to vulgární latina propuštěnců, na straně druhé mluva vzdělaných vrstev. Petroniův román patří mezi nejoblíbenější díla v novověku, o čemž svědčí například fakt, že byl v 18. stol. napodobován ve dvorských kruzích.¹³⁰

3. Život a dílo – Marcus Valerius Martialis

Dalším autorem patřícím do skupiny kritiků římské společnosti je Marcus Valerius Martialis. Narodil se mezi lety 38–41 n. l. ve městě Bilbilis v severní Hispánii. V roce 64 n. l. se objevil v Římě a našel podporu u jedné z nejváženějších hispánských rodin, u rodiny Seneky. Stejně jako Iuvenalis byl Martialis neúspěšný právník, a začal se proto raději věnovat psaní. Prvního velkého úspěchu dosáhl svou sbírkou epigramů o otevření Kolosea *Kniha podívaných (Spectaculorum liber)*. Jeho talent mu vynesl funkci vojenského tribuna a byl povýšen do jezdeckého stavu. Stále se zhoršující situace v Římě však přiměla zklamaného

¹²⁸ Menippská satira usiluje o fraškovitý efekt, jenž je často brilantní a překvapující, a o efekt komický, často kombinovaný s oblíbenými parodickými prvky. Conte, G. B: *The Hidden Autor. An Interpretation of Petronius' Satyricon*. London 1996, s. 154–155

¹²⁹ Podle Tacita doprovázel Petronius císaře při jeho nočních dobrodružstvích v krčmách a nevěstincích.

¹³⁰ Stiebitz, Ferdinand: *Stručné dějiny římské literatury*. Praha 1938, s. 230

Martiala k návratu do rodného města, kde kolem roku 104 n. l. zemřel.

Z Martialova díla se nám dochovala sbírka *Epigramy* (*Epigrammata*) členěná do dvanácti knih. V latinské oblasti neměl epigram dlouhou tradici, a až díky Martialovi se mu dostávalo uměleckého uznání. Martialis z něj učinil výhradně svůj žánr a jedinou formu své poezie.¹³¹

Hlavním záměrem Martiala bylo zachytit skutečný svět, který spatřoval v životech svých přátel, nevěstek či pochybných existencí. Snažil se psát tak, aby bylo jeho dílo srozumitelné pro všechny.

Martialovy epigramy jsou plné vtipu a komiky. Díky bohatým životním zkušenostem a dobré znalosti lidských charakterů dokázal vytvořit obraz soudobé společnosti a plasticky vykreslil zejména její stinné stránky. Rozsah jeho námětů je obrovský, od zachycování významných životních okamžiků, lichocení příznivců, přes pranýřování různých profesí a stavů (jako lékařů či zbohatlíků), až ke kritice lidských nedostatků (lakomství, vychloubačnost, pohlavní nevázanost).¹³²

4. Iuvenalův, Petroniův a Martialův pohled na ženu

V předešlých kapitolách jsem se věnovala autorům, kteří ve svém díle zachycovali převážně život žen z vyšší společnosti. Vzhledem ke komplexnosti mé práce se v této části zaměřím na literáty, kteří se svou tvorbou obraceli na nižší společenské vrstvy. Byli to především autoři satir a

¹³¹ Groh, Vladimír: *Antický Řím*. Praha 1931, s. 450

¹³² Nováková, Julie: *Devět kapitol o tak zvaném stříbrném věku římské slovesnosti*. Praha 1953, s. 102

epigramů, kteří se nebáli ostrých a útočných tónů, směřujících ke kritice tehdejších, poněkud uvolněných mravů. Satirikové viděli jednu z hlavních příčin úpadku mravnosti v bohatství, díky němuž rapidně rostla životní úroveň a rozmáhal se přepych: „*praestabat castas humilis fortuna Latina quondam... nunc patimur longae pacis mala... saeuior armis luxuria incubuit uictumque ulciscitur orbem.*“¹³³

Iuuenalis, jako největší kritik žen z této trojice spisovatelů, poukazoval velmi rozhořčeně na to, že není nic horšího a nesnesitelnějšího než bohatá žena: „...*nil non permittit mulier sibi, turpe putat nil, cum uiridis gemmas collo circumdedit et cum auribus extentis magnos commisit elenchos. [intolerabilius nihil est quam femina diues.]*“¹³⁴

Stejně na tuto skutečnost reagoval i Petronius ukazující v Hostině u Trimalchiona přepych a luxus, který si dopřává hostitelova manželka: „...*ut Fortunata armillas suas crassissimis detraheret lacertis Scintillaeque miranti ostenderet. Vltimo etiam periscelides resoluit et reticulum aureum, quem ex obrussa esse dicebat.*“¹³⁵ A v jednom ze svých epigramů také Martialis: „*vxorem quare locupletem ducere nolim quaeritis? Vxori nubere nolo meae.*“¹³⁶

I když jsou díla Tacita a Seneky svým žánrem a zaměřením odlišná od tvorby satiriků, v některých aspektech se jejich názory shodovaly. Iuuenalis, stejně jako Tacitus, vystupoval proti přítomnosti žen na veřejných akcích, a

¹³³ „Zárukou cudnosti latinských žen byly poměry chudé... nyní však dlouhého míru jsme poznali ovoce špatné... Hýřivost horší než válka sem vtrhla a mstí se nám za svět pokořený...“ Iuuenalis: *Saturae*, VI, 287—293

¹³⁴ „Všechno si dovolí žena a necouvne před žádnou hanbou. Jakmile smaragdů řetěz si pověsí okolo hrdla. Jakmile veliké perly si zavěsí do ušních boltců...Všechno ostatní sneseš, však nesneseš bohatou ženu...“ Iuuenalis: *Saturae*, VI, 457-460

¹³⁵ „Fortunata stáhla své náramky z tlustých paží a ukazovala je udivené Scintille. Nakonec odepjala i kroužky z nohou a sňala z hlavy zlatou síťku, o níž říkala, že je ze zlata ohněm zkoušeného...“ Petronius: *Satyricon*, LXVII

¹³⁶ „Kdybych si měl vzít bohatou, hned jsem proti, nechci být přece manželkou svojí choti.“ Martialis: *Epigrammata*, VIII, 12, 1—2

taktéž považoval za jednu z hlavních příčin mravního úpadku žen zejména divadlo.

Hlavní problém satirikové viděli v možnosti žen sedět společně s muži v hledišti, a tak s nimi navazovat kontakty. Vdané ženy se podle nich také více zajímaly o protagonisty hry než o její obsah. Podobně přistupovali autoři i ke gladiátorským utkáním.

Za příklad může sloužit příběh Eppie – manželky římského senátora, jak jej popsal v jedné ze svých satir Iuvenalis. Eppie byla podle jeho vyprávění ochotna i přes ztrátu dobré pověsti a rodiny nechat se unést gladiátorem, a dokonce obětovat návštěvu divadla: „...nupta senatori comitata est Eppia ludum, ad Pharon et Nilum famosaque moenia Lagi prodigia et mores urbis damnante Canopo. inmemor illa domus et coniugis atque sororis nil patriae indulsit, plorantisque improba natos utque magis stupeas ludos Paridemque reliquit...“¹³⁷

Ženy byly Iuvenalem a Petroniem též napadány, že pod zástěrkou různých náboženských obřadů a veřejného kultu pořádají sexuální orgie. V *Satirikonu* jsou dokonce muži takovými ženami zneužívány a nuceni k pohlavnímu styku. Satirikové líčí nevěrné ženy jako mistryně v klamání a obhajování se. Pokud byly přistiženy s milencem, dokázaly se hájit lépe než zkušený právník.

Všeobecně se cizoložství dá pokládat za jedno z hlavních témat kritiky římské společnosti, a to nejen u satiriků. Vždyť podstatnou část Apuleiova románu *Zlatý osel* tvoří právě příběhy o nevěrných ženách, a této problematice se dotkl ve svém spisu *Germánie* i Tacitus. Římanům zde dává

¹³⁷ „Eppia – senátorova choť! – až k Nilu a k Faru s gladiátorem přehla, až k pověstným Lágovým hradbám. Hříšnou morálku římskou sám Kanópús odsoudit musil. Nedbala domova, nedbala muže a nedbala sestry, lhostejná byla jí vlast a zradila nejen své dítky plačíc bídňe, leč – žasni! – i divadlo s Paridem samým.“ Iuvenalis: *Saturae*. VI, 82-87

za příklad germánské kmeny, u nichž, dle jeho slov, k nevěře téměř nedocházelo.

Satirikové nenapadali však pouze ženy, ale také jejich muže neschopné jim v nevěře zabránit. Martialis zdůrazňuje, že aby byla v manželství rovnost, musí stát žena níže než muž. Vtipně na jednoho podváděného muže utočí v epigramu VI, 39, v němž poukazuje na to, že mužovy děti mají až příliš shodných rysů s otroky v domě: „...*hic dui retorto crine Mauru incedit, subolem fatetur esse se loci Santrae, at illa sima nare, turgidis labis, ipsa est imago Pannychi palaestritae.*“¹³⁸ Nakonec ještě dodává: „*Iam Niobidarum grex tibi foret plenu si spado Coresus Dindymusque non esset.*“¹³⁹

Na nevěru je u všech výše jmenovaných autorů pohlíženo jako na prohřešek ženy, a nikoliv muže. Ve většině případů se cizoložství dopouští vdaná žena a svobodný mladík.

Další neřestí, na niž je poukazováno v dílech satiriků, je snaha uplatnit se na poli literárním. Iuvenalis ostře kritizuje ženy nejen za jejich úsilí psát básně, ale také za to, že se dokonce opovažují tvořit v řečtině, aniž by pořádně znaly svůj rodný jazyk: „...*nam quid rancidius quam quod se non putat ulla formosam nisi quae de Tusca Graecula facta est, de Sulmonensi mera Cecropis? omnia Graece: [cum sit turpe magis nostris nescire Latine.] hoc sermone pauent, hoc iram, gaudia, curas, hoc cuncta effundunt animi secreta. quid ultra?*“¹⁴⁰

¹³⁸ Tolik společných znaků s maurským kuchařem, otrokem zápasícím v aréně, pekařem, pánovým oblíbencem, ušatým se šiřatou hlavou, rusovlasým šafářem. Martialis: Epigrammata. VI, 39, 6–9

¹³⁹ „A nebýt v domě samý kleštěnec, parchantů měl bys celý ještě pletenec.“ Martialis: Epigrammata, VI, 39, 20-21

¹⁴⁰ „Jaký to jenom je hnus, že nemůže půvabná žena cítit s Římankou pravou, že musí se Řekyní tvářit, Athéňankou zdát sulmonska dcera. Je řečtina v módě, třebaže větší je hanba, když našinec latinsky nezná. Ženy i bojí se řecky a řecky svou vyjádřit radost, starost i hněv a všechno, co skrývají v nitru. Co ještě?“ Iuvenalis: Saturae. VI, 185-190

Jakákoli ženská snaha vzdělávat se byla odsuzována, a nejen Iuvenalis, ale také Martialis, touží po ženě duševně prostší, aby jej nepřevyšovala svým vzděláním a inteligencí.

V Apuleiově *Zlatém oslovi* a v Iuvenalově šesté satíře se oba autoři shodují v tom, že je žena schopná pro svůj prospěch zavraždit vlastní dítě. U Apuleia je důvodem k vraždě spalující vášeň ženy k nevlastnímu synovi, u Iuvenala jsou to převážně zjištěné důvody. Ženy vyšších vrstev nechtějí mít děti, aby jim zůstal majetek; dobrovolně proto buď podstupují interrupci nebo své dítě zabijí: „...uos ego, pupilli, moneo, quibus amplior est res, custodite animas et nulli credite mensae: liuida materno feruent adipata ueneno.“¹⁴¹

Jak jsem se zmínila v úvodu této kapitoly, znali satirikové jak poměry nižších společenských vrstev, tak poměry ve vysokých kruzích. I když se u nich s přímou kritikou setkáme jen ojediněle, lze z některých narážek vyvodit, že má autor na mysli právě některou z císařoven. Na rozdíl od Tacita, jenž se i při psaní o záporných vlastnostech či prohřešcích vznešených žen neostýchá uvést jejich jména, se v satirách či epigramech s konkrétním jménem nesetkáme.

I přesto lze u některých satir kritizovanou císařovnu poznat. Když dává Iuvenalis za příklad ženské nestoudnosti a zvrhlosti jednu z císařoven, přímo uvádí, že se jedná o manželku císaře Claudia a matku Britannika, Messalinu: „...respice riuales diuorum, Claudius audi quae tulerit. dormire uirum cum senserat uxor, sumere nocturnos meretrix Augusta cucullos ausa Palatino et tegetem praeferre cubili linquebat comite ancilla non amplius una. sed nigrum

¹⁴¹ „Radím jen sirotkům vlastním, jimž větší majetek zůstal: pozor si na život dejte a nevěřte žádnému jídlu – možná, že matčíným jedem už zákeřné pečivo kvasí.“ Iuvenalis: Saturae. VI, 629–631

*flauo crinem abscondente galero intrauit calidum ueteri
centone lupanar et cellam uacuum atque suam; tunc nuda
papillis prostitit auratis titulum mentita Lyciscae
ostenditque tuum, generose Britannice, uentrem.*¹⁴²

Po přečtení děl římských satiriků můžeme mít pocit, jakoby veškeré římské mravy zmizely a společnost dosáhla morálního dna. Římské ženy jsou líčeny jako prostopášnice bez žádných zásad a studu. Ony jsou příčinou všech špatností a měly by se držet svého hlavního poslání, být matkou a dobrou hospodyní. Satirikové se na ženy dívají očima mužů, kteří požadují navrácení do stavu, kdy měli nad ženami větší moc a mohli rozhodovat o jejich životě. Z jejich názorů tak vyplývá, že porušení tradic patriarchálního systému chápali muži jako útok proti sobě a jako porušení mužských práv.

Pohled Iuvenala, Petronia a Martiala na ženu je v mnoha ohledech totožný s názory Tacita, Seneky a Apuleia, což zřejmě souviselo se společenskou situací v Římě v době, kdy tvořili. I když každý z nich svůj úsudek přizpůsobuje zvolenému literárnímu žánru, projevuje se v jejich tvorbě nespokojenost se soudobou situací a výzva k návratu k tradičním římským hodnotám.

¹⁴² „Pohled, jak vedou si sokové bohů, a poslyš, co zkusil Claudius! Jakmile tušila žena, že manžel usnul, pohrdla císařským ložem, a toužíc se v pelechu válet, vzala si noční kápi. Tak nevěstka z císařské krve brala se z paláce tajně jen v průvodu jediné služky, s parukou na hlavě plavou, jež černé vlasy jí kryla. Vkročila v dusný brloh, v němž ze starých závěsů čpělo, našla si prázdnou svou celu, jež na jméno Lysicky zněla. Na nadrech zdobena zlatem tu čekala nahá a klín ten, který tě vznešený Britanniku, kdys přivedl na svět, odkryla.“ Iuuenalis: Saturae, VI, 116—124

Závěr

Nástup císařství v 1. stol. n. l. znamenal pro obyvatele starověkého Říma velkou změnu. Lidé si museli zvyknout na nový druh vlády a také na změnu tradičních hodnot, jež představovala římská patriarchální rodina jako pilíř celé říše. Nelze se však domnívat, že se poměry začaly měnit až v době principátu. Byl to proces dlouhodobý, který začal již za republiky. Po nástupu prvního císaře se stabilizovaly politické poměry a skončilo období občanských válek, což mělo za následek rozvoj hospodářství a obchodu. S přílivem bohatství z provincií rostl také životní standard Římanů, směřující k rozmařilému životu v přepychu. Ten je pak v soudobé literatuře reflektován jako jeden z hlavních příčin rozkladu morálky.

Změněné poměry se odrazily také v životě žen. Ty sice sice neměly v době starověku žádná politická práva a jejich hlavní úlohou ženy bylo především rodit děti a být dobrou hospodyní, přesto nebyly utlačovány a v mnoha směrech se těšily velké svobodě. Mohly navštěvovat gladiátorské hry, divadla, vzdělávat se a řadě vznešených žen byla prokazována ve společnosti velká úcta. Postupně se však ženy snažily získat větší pravomoce, spočívající v samostatném nakládání se svým majetkem i životem vůbec. Tyto emancipační snahy se však dočkaly pouze opovržení ze stran mužů, kteří volali po návratu k tradičnímu stavu.

Cílem mé magisterské diplomové práce bylo zjistit do jaké míry se projevovaly uvedené změny v postavení žen v dílech významných představitelů římské literatury 1. a 2. stol. n. l. Vhodným pramenem pro získání poznatků pro mě byly spisy historioografa Tacita, filozofa Seneky a filozofujícího rétora Apuleia.

Tacitus jako historiograf a autor *Dějín (Historiae)* a *Letopisů (Annales)* ženám ve svém díle příliš prostoru nedopřál. Soustředil se především na zachycení dějin Římské říše pro další generace, a věnoval tak pozornost převážně politickým dějinám. V případě, že se o nějaké ženě zmiňoval, jednalo se převážně o aristokratky pohybující se na císařském dvoře. O císařovnách se Tacitus většinou vyjadřoval negativně, podle jeho názoru to byly ženy cílevědomé a neústupné, jejichž největší zbraní byla schopnost ovládat své muže. Takto dokázaly upevnit své postavení a staly se silnými soupeři pro své nepřátelé. I přes tento postoj Tacita k císařovnám lze „mezi řádky“ vysledovat, že se jednalo o inteligentní ženy, schopné si vydobýt i bez politických práv vysoké postavení a respekt u mužů.

Úplně jinak pohlížel Tacitus na ženy ve svém dalším spisu *Germánie (Germania)* o životě germánských kmenů. Zde hodnotil ženy velmi vysoce, poukazoval na jejich dobré vlastnosti a oddanost manželovi. Germánské ženy žily podle Tacita střídavým životem, neúčastnily se zábavy a cizí jim byla také sebemenší rozmařilost. Tacitus se však ve svém díle nevyhýbal idealizování germánského národa, což dokazuje, že *Germánie* vznikla především jako reakce na mravní úpadek římské společnosti.

Také Seneca se postavení ženy v tehdejší společnosti věnoval ve svém díle velmi sporadicky. Pokud se o nich vůbec zmínil, jednalo se stejně jako u Tacita o ženy z vyšších společenských kruhů. Z toho důvodu jsem si také pro svou práci vybrala díla věnovaná přímo ženám, *Útěchu pro Marcii* a *Útěchu pro matku Helvii*. Obě ženy, stíhané mnohými životními tragédiemi, představovaly pro Seneku zdroj ctnosti a těšily se u něj velké úctě.

Jak Marcii, tak Helvii se Seneca snažil ve svém díle především utěšit a pomoci jim překonat těžká životní období. Pro Seneku nebyly ženy pouze bytosti podřízené otcově či manželově vůli, ale vnímá je také jako silné a čestné osobnosti. Jeho chvála se ale nevztahovala na všechny ženy, směřovala pouze k těm ctnostným, které dokázaly čelit krutému osudu, jako právě Marcie či Helvie, a byly příkladem dobré manželky a matky. V další části kapitoly o Senekovi jsem se pokusila srovnat jeho drama *Medea* s řeckou verzí *Médeia* od Eurípida. V řecké verzi byla Médeia žena stíhaná osudem, který jí byl dopředu dán a nemohla ho změnit. Naproti tomu Senekova Medea byla žena odpovědná za své činy, která si jejich následky plně uvědomovala.

Seneca Medeu vykreslil jako vznětlivou ženu, podléhající často svým emocím, pod jejichž vlivem ztrácí sebekontrolu. Se svým statutem odvržené, zrazené ženy, která svému nevděčnému manželovi obětovala svůj život, se nedokáže vypořádat jinak než absolutním spálením mostů – tedy vraždou svých dětí. Senekova Medea je nevyrovnaná žena, potácející se mezi nenávistí a láskou a neštítící se ani krvavé pomsty.

Naproti tomu Eurípidova Médeia pouze truchlí nad svým svým krutým osudem a více než msta se její činy dají klasifikovat jako neuvědomělé jednání nešťastného člověka.

Seneca Medeu vylíčil jako nevyrovnanou ženu, která neustále vnitřně bojovala se svými city. Na jedné straně Iasona za jeho zradu nenáviděla, na straně druhé ho stále milovala a byla ochotna mu odpustit, pokud by se vrátil k ní a jejich dětem. Když ji Iason opakovaně odmítal, přistoupila nešťastná žena k vraždě svých a Iasonových dětí, což považovala za nejkrutější pomstu.

Třetí autor, Apuleius, nás zavedl do úplně jiného prostředí než předchozí dva. Jeho román *Zlatý osel* byl

určený širší veřejnosti, a tomu také odpovídalo prostředí, ve kterém se odehrával; na scénu se tak dostaly ženy nižšího společenského postavení.

Apuleius ve svém díle předložil obraz žen, jejichž hlavní náplní života bylo cizoložství, žárlivost a touha po ukojení tělesných potřeb. Výjimku tvořily pouze dvě dívky Charité a Psyché, které musely podstoupit řadu utrpení kvůli svým milovaným mužům. Apuleius tedy ve čtenáři může vyvolat dojem, že lásku a poklidný život si žena zaslouží jen pokud byla trýzněna osudem. Paradoxně si naproti tomu ženy prostopášné a amorální užívají životních radovánek zcela bezstarostně. Apuleius nepohlížel na ženy jako na křehká stvoření, ale viděl v nich silné osobnosti, jež si šly tvrdě za svým cílem. Stále je však třeba mít na paměti, že román měl sloužit zejména k pobavení čtenářů a příběhy jsou velmi nadsazené.

Postavy Apuleiových nevěrných manželek se velmi podobaly charakterům žen v dílech dalších autorů 1. a 2. stol. n. l., kteří stejně jako Apuleius reagovaly na změnu společenských poměrů po nástupu císařství, kdy se ženy snažily dosáhnout lepšího sociálního postavení. Za příklad jsem uvedla autora sbírky *Satiry (Saturnae)* Iuvenala, dále Petronia a jeho román *Satirikon (Satyricon)* a dílo *Epigramy (Epigrammata)* spisovatele Martiala.

Iuvenalovy satiry jsou vůbec nejprudší reakcí na změnu sociálních poměrů. Autor podrobuje kritice celou společnost a největší vinu klade právě ženám. Ty jsou v jeho očích ztělesněním naprosto nemorálních bytostí schopných učinit cokoli pro dosažení svého cíle. Petronius a Martialis se svými názory na ženu nevybočovali z řady autorů volajících po návratu k tradiční římské společnosti, jejich díla však nejsou tak útočná jako Iuvenalova.

Rozborem děl významných představitelů římského dějepisectví a filozofie 1. a 2. stol. n. l. jsem chtěla poznat nejen jejich veřejný, ale také soukromý postoj k ženám. Vzhledem ke skutečnosti, že většina z nich reflektuje soudobé poměry, jsou však jejich vlastní názory na ženy skryty za všeobecný úzus tehdejší doby. A to doby, kdy se ženy snažily získat nezávislé postavení, což se mužům nelíbilo a chtěli si uchovat právo rozhodovat o jejich životech.

Seznam pramenů, literatury a internetových zdrojů

1. Prameny

Apuleius: Zlatý osel. Přeložil Bahník, Václav, 2. vydání
Praha 2002

Eurípidés: Médeia. In: Trójanky a jiné tragédie. Přeložili
Stiebitz, Ferdinand - Valešová, Olga, Praha 1978, s. 88–149

Iuvenalis, Decimus Iunius: Satiry. Přeložil Vysoký, Zdeněk,
K., Praha 1972

Martialis, Marcus Valerius: Posměšky a jízlivosti. Přeložili
Krátký, Radovan - Žáček, Jiří, 2. vydání, Praha 1983

Petronius Arbiter: Satirikon. Přeložil Hrdina, Karel, 8.
vydání, Praha 2000

Ovidius Naso, Publius: Médeia Iásónovi. In: Listy heroin.
Přeložil Fišer, Jan, 4. vydání, Praha 1987, s. 75–92

Seneca, Lucius Annaeus: Medea. Přeložil Polehla, Petr, Praha
2002

Seneca, Lucius Annaeus: Útěcha pro Marcii. In: Útěchy.
Přeložil Bahník, Václav, Praha 1977, s. 9–55

Seneca, Lucius Annaeus: Útěcha pro matku Helvii. In: Útěchy.
Přeložil Bahník, Václav, Praha 1977, s. 59–96

Suetonius Tranquillus, Gaius: Životopisy dvanácti císařů. Přeložil Ryba, Bohumil, 4. vydání, Praha 1966

Publius Cornelius Tacitus: Dějiny. In: Z dějin císařského Říma. Přeložili Minařík, Antonín - Hartmann, Antonín - Bahník, Václav, Praha 1976, s. 19–290

Tacitus, Publius Cornelius: Germánie. In: Z dějin císařského Říma. Přeložili Minařík, Antonín - Hartmann, Antonín - Bahník, Václav, Praha 1976, s. 331–364

Tacitus, Publius Cornelius: Letopisy. Přeložili Minařík, Antonín - Hartmann Antonín, 3. vydání, Praha 1975

2. Sekundární literatura

Bernstain, Frances Stahl: The public role of Pompeian woman. Univerzity of Maryland College Park 1987

Bartošek, Milan: Dějiny římského práva. Praha 1995

Bednářová, Věra: Postavení ženy ve starověku. Praha 1941

Carcopino, Jérôme: Daily Life in Ancient Rome. Yale University Press, New Haven and London 1967

Conte, G. B.: Dějiny římské literatury. Praha 2003

Conte, G. B.: The Hidden Autor. An Interpretetion of Petronius' Satyricon. university of California Press. London 1996

Dihle, Albrecht: Die griechische und lateinische Literatur der Kaiserzeit. München 1989

Groh, Vladimír: Antický Řím. Praha 1931

Groh, Vladimír: Život v antickém Římě. Praha 1972

Kincl, Jaromír a kol.: Římské právo. Praha 1995

Kincl, Jaromír – Urfus, Valentin: Římské právo. Praha 1990

Kincl, Jaromír – Urfus, Valentin – Skřejpek, Michal: Římské právo. Praha 1975

Klabouch, Jiří: Manželství a rodina v minulosti. Praha 1962

Kubelka, Václav: Římské reálie a literatura. Prostějov 1927

Löwe, Gerhard – Stoll, Alexander Heinrich: ABC Antiky. 2. vydání, Praha 1999

Müller, Karel: Ženská otázka v V. a IV. stol. Před n. l. In: Listy filologické XXXII, 1905, s. 161–191

Müller, Karel: Ženská otázka v klassickém starověku. Praha 1916

Nováková, Julie: Devět kapitol o tak zvaném stříbrném věku římské slovesnosti. Praha 1953

Slovník antické kultury. Praha 1974

Stiebitz, Ferdinand: Stručné dějiny římské literatury. Praha 1938

Svoboda, Ludvík a kol.: Encyklopedie antiky. Praha 1973

Šubrt, Jiří: Římská literatura. Praha 2005

Tronskij, I. M.: Dějiny antické literatury. II. díl. Praha 1956

Ürögdi, György: Tak žil starý Řím. Praha 1968

Zamarovský, Vojtěch: Bohové a hrdinové antických bájí. Praha 1996

3. Internetové zdroje

www.thelatinlibrary.com (navštíveno 3. 11. 2007)

www.thelatinlibrary.com/apuleius.html (navštíveno 3. 11. 2007)

www.thelatinlibrary.com/juvenal.html (navštíveno 3. 11. 2007)

www.thelatinlibrary.com/martial.html (navštíveno 11. 11. 2007)

www.thelatinlibrary.com/ovid.html (navštíveno 8. 11. 2007)

www.thelatinlibrary.com/petronius.html (navštíveno 3. 11. 2007)

www.thelatinlibrary.com/sen.html (navštíveno 3. 11. 2007)

www.thelatinlibrary.com/suet.html (navštíveno 3. 11. 2007)

www.thelatinlibrary.com/tac.html (navštíveno 14. 11. 2007)

Summary

The aim of this thesis is to trace the view of Roman historians and philosophers of the first and second century AD on women. I focused on the works by Tacitus, Seneca, and Apuleius.

There were vast political and also social changes in process during the first century AD. The Roman Empire rested in peace which was also the reason why wealth from the provinces could spread to Rome. Due to the increasing welfare led to a moral deterioration and women started to yearn for liberty and independence. Such attempts for emancipation are viewed negatively by these authors. They insist on the return of the traditional Roman moral values.

Tacitus and Seneca concentrate on life of the high social stratas whereas Apuleius wrote for broad audience and displays the world of middle class citizens.

Apart from a number of exceptions, women are mainly depicted as immoral beings and it is them who are blamed for the moral deterioration of the society. Women do not yearn to be good mothers, wives, and housewives, but the center of their lives becomes great joy and enjoyment, which manifests especially as infidelity. The married are not coy enough to deceive their husbands with young men. They are not hesitant to commit the most horrid crimes in order to gain what they want.

These views, however, do not reflect authors' personal life experience with women, they are a reaction against the social situation that prevailed in Rome of the times.